

જ્ઞાન સાધના
અને
સરસ્વતી વંદના

સંપાદન :
ગુણવંત બરવાળિયા

પ્રાપ્તિસ્થાન :
નવભારત સાહિત્ય મંદિર
૧૩૪ - પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.
ગાંધી રોડ, દેરાસર પાસે, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૧.

**Gyana Sadhna Ane
Saraswati Vandana**

Edited by
Gunvant Barvalia 'Gunjan'
Sept. 2000

© Dr. (Mrs.) Madhuben G. Barvalia

પ્રેરક :

અદ્યાત્મયોગીની પૂ. લલિતાબાઈ મ. સ.
(બાપજી) ના સુશિષ્યા પરમ વિદ્ખી મહાસતી
પૂજ્ય તર્ફલતાજી

સંશોધક :

પૂ. આ. શ્રી વિજય ચંદ્રોદયસુરીશ્વરજી
મહારાજ સાહેબના શિષ્યરલન
પૂજ્ય મુનિકુલચંદ્ર વિજયજી

પ્રકાશક :

શ્રી પંડિત રટનચંદ્રજી જૈન કન્યાશાળા ટ્રાફ સંચાલિત
સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણાગુરુ જૈન ફીલોસોફીકલ એન્ડ
લીટરરી રીસર્ચ સેન્ટર
પી. એન. દોશી આર્ટ્સ કોલેજ, કામાલેન,
ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ-૮૬. ફોન નં. ૫૧૬ ૩૪૩૪.
મુખ્ય ર. રૂ. ૬૦/-

પ્રાપ્તિસ્થાન :

નવભારત સાહિત્ય મંદિર
૧૩૪ - પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.
ગાંધી રોડ, દેરાસર પાસે, અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૦૧.

મુદ્રક :

મા સરસ્વતીના ઉપાસકો

કેળવણીકાર :

શ્રી નવનીતભાઈ શોઠ, શ્રી ચમનભાઈ વોરા

તથા

સાહિત્યકાર :

શ્રી ચંદુલાલ સેલારકાને

વિનભ્ર બાવે

અર્પણા

શ્રી પંડિત રત્નચંદ્રજી જૈન કન્યાશાળા ટ્રેસ્ટ

પી. એન. દોશી વીમેન્સ કોલેજ ઓફ આર્ટ્સ સંચાલિત

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણગુરુ જૈન ફિલોસોફીકલ એન્ડ લિટરરી રીસર્ચ સેન્ટર

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પૂ. પ્રાણાલાલજી મહારાજ સાહેબની શ્વૃતપ્રભાવના વિશિષ્ટ હતી શાસ્ત્રગ્રંથોનું પરિશિલન, તાડપત્રીચંદ્રાંથોનો સંગ્રહ અને જગતવણી, શાસ્ત્રભંડારો અને પાઠશાળાની સ્થાપનામાં એમનું અનેરું યોગાદાન હતું.

આ સંદર્ભના પરિપ્રેક્ષયમાં અધ્યાત્મ યોગિની પૂ. લલિતાબાઈ મ. સા. ના વિદ્વાન શિષ્યા પૂ. ડૉ. તરળતાજીની પ્રેરણાથી ‘સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પૂ. પ્રાણગુરુ જન્મ શતાબ્દી સભિતિ’ મુંબઈના સહયોગથી ગુરુદેવની સ્વૃતિ ચિંતનું રાખવા પૂજયશ્રીની જન્મશતાબ્દી પ્રસંગો સંસ્થાએ ‘સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણગુરુ જૈન ફિલોસોફીકલ એન્ડ લિટરરી રીસર્ચ સેન્ટર’ ની સ્થાપના કરી છે. સેન્ટરના ઉંદેશ આ પ્રમાણે છે.

- ◆ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને સાહિત્યનું અધ્યયન, સંશોધન, સંપાદન અને પ્રકાશન કરવું.
- ◆ સંસ્કૃતિ, ધર્મ અને અધ્યાત્મના સાહિત્યનું પ્રકાશન કરવું.
- ◆ જૈનધર્મના તત્ત્વોની વૈજ્ઞાનિક રીતે રજૂઆત કરવી.
- ◆ પ્રાચીન હસ્તલિખિત અને તાડપત્રીચંદ્રાંથોનું સંશોધન અને પુસ્તકાલયની પ્રવૃત્તિ કરવી.
- ◆ જૈન ધર્મને કેન્દ્રમાં રાખી માનવધર્મની પ્રવૃત્તિનો વિકાસ કરવો.
- ◆ જૈન સાહિત્યના અધ્યયન અને સંશોધનનો આભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને શિાયવૃત્તિ (સ્કોલરશીપ) આપવી. ◆ વિદ્યાનો અને સંતોના પ્રવચનોનું આયોજન કરવું.
- ◆ ધર્મ અને સંસ્કારના વિકાસ અને સંવર્ધન થાય તેવી શિબિર અને અન્ય કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવું. સંસ્કારલક્ષી, સત્ત્વશીલ અને શિાય સાહિત્યનું પ્રકાશન કરવું.
- ◆ અભ્યાસ નિબંધ વાંચન (Paper Reading) લીપી વાંચન અને પ્રાચીન જૈન ગંથો (Old Jain Manuscript) નું વાંચન.
- ◆ જૈન ધર્મપર સંશોધન M.A., Ph.D., M.Phil કરનારા જ્ઞાનાસુ, શ્રાવક, સંત-સતીજીઓને સહયોગ, સુવિધા અને માર્ગદર્શન પૂરા પાડવા અને સંશોધિત સાહિત્યનું પ્રકાશન.
- ◆ જૈન પ્રાચીન ગંથો, ચિત્રો, શિલ્પ, સ્થાપત્યના ફોટાઓ વિગેરેની સી.ડી. તેથાર કરાવવી.
- ◆ દેશ-વિદેશમાં જૈનધર્મ પર પરિસંવાદ, પ્રવચન-આયોજન, ઈન્ટરનેટ પર ‘વેબસાઇટ’ દ્વારા જૈન તત્ત્વજ્ઞાન અને સાહિત્ય વિષયક માહિતીનો પ્રયાર કરવો.
- ◆ સેન્ટરને મળતું દાન I. T. 80 G. હેઠળ કરરાહિત ને પાત્ર છે.

આપના સહયોગાની અપેક્ષા સાથે.

દ્રષ્ટી માનદ સંયોજક

નવનીતભાઈ શોઠ ગુણવંત બરવાળિયા

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણગુરુ જૈન ફિલોસોફીકલ અન્ડ લિટરરી રીસર્ચ સેન્ટર
SPRJ કન્યાશાળા ટ્રેસ્ટ, કામા લેન, ઘાટકોપર (વે), મુંબઈ - ૮૬. ફોન નં. ૫૧૬ ૩૪૩૪.

વંદન, શ્રુતદેવતાને

શ્રુતદેવતાની મહિતા

જૈનદર્શનમાં પાંચ (મતિ-શ્રુત-અવધિ-મન : પર્યવ-કેવલ) જ્ઞાન પૈકી બીજું શ્રુતજ્ઞાનના વર્ણા (અક્ષર) સ્વરૂપ શ્રુતદેવતા એ પ્રવચનની અધિકાત્રીદેવી મનાય છે.

ગાણધરોના મુખ (રૂપી) મંડપમાં નૃત્ય કરનારી સરસ્વતી સમસ્ત જ્ઞાતમાં જ્ઞાનનો મૂળલોત વહીવનારી છે.

અન્યદર્શનોમાં પણ બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ આદિ દેવોએ પણ જેને પ્રણામ કર્યા છે અને દિંગાજ કોટિના મૂર્ધન્ય પંડિતોએ પણ જેમની સ્તુતિ કરી છે તેવી મા સરસ્વતી, અજ્ઞાન તિભિરને દૂર કરનારી છે એમ પ્રસિદ્ધ જ છે “યા બ્રહ્માઽચ્યુત શંકર પ્રભૂતિભિ: દેવૈ: સદા વન્દિતા.” જ્લોકની પંક્તિથી આ વિભાવના પ્રત્યક્ષ જણાય છે.

ભારતીદેવીનું મહત્વમ સામર્થ્ય

ભારતીદેવી સાહિત્ય-સંગીત-કલા-વિદ્યા અને જ્ઞાન આપનારી માની છે. પરંતુ અધ્યાવધિ (આજસુધી) અપ્રકાશિત મહોપાદ્યાય શ્રી યશોવિજયજીજૃત શ્રી સરસ્વતી અષ્ટકના સાતમા જ્લોકમાં બહુજ સ્પષ્ટતાથી નિવેદન કર્યું છે. શ્રી સરસ્વતીદેવીએ મોક્ષ સંપત્તિ – કેવળજ્ઞાન માટે પારંપારિક નિરૂપાય કારણ છે, કેમકે “ભારતીદેવીના પ્રસાદથી જ્ઞાન મળે છે, તે સમ્યગ્જ્ઞાનથી તાત્ત્વિક ભાર્ગ મળે છે. અને સમ્યગ્કિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે જ્ઞાન-કિયાથી સાધક કેવળજ્ઞાન (મોક્ષ) સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ રીતે મોક્ષનો નિરપાય હેતુ સરસ્વતીની ફૂપાથી થાય છે.” આથી ફલિત થાય છે કે સમ્યગ્જ્ઞાનની આરાધના-ઉપાસના વિના જીવન ઉખા ઉલ્લાસ અને ઉદ્દેશબર્યુદ્યતીત થતું નથી. જિંદગી નિરર્થક જ વહે છે. એના કરતાં કમસેકમ માની જાણકારી-પરિચય કરી લેવો આવશ્યક જ છે.

શ્રુત-શારદા-સરસ્વતીદેવીના પ્રતીકો

શ્રુત – શારદા – ભારતી – બ્રહ્મી – સરસ્વતી – વિદ્યા – વાગીશ્વરી – ત્રિપુરા આદિ ૧૦બિજ્ઞ બિજ્ઞ પર્યાયવાચી નામ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાચીન શિલ્પમાં તે ચારભુજાવાળી અથવા બે હાથવાળી દેખાય છે. કિંતુ તાર્ણગાહિલ પર જૈન દહેરાસરજુના મંદિરના પૃષ્ઠભાગમાં આઠભુજાવાળી અને હંસયુક્ત જૈન સરસ્વતી મૂર્તિ જોવામાં આવે છે. જે સંશોધનનો વિષય છે. ઘણા બધાં શિલ્પચિત્રોમાં જમણા હાથમાં પુસ્તક – કમળ અથવા અમૃતપૂર્ણ કમંડળ ગ્રહણ કરેલ, રાજહંસ પર બેઢેલી અથવા શતદલ કમળ વચ્ચે વિરાજિત અને કચાંક શિલા પર બેઢેલી જણાય છે જોકે એમાં પણ બિજ્ઞ બિજ્ઞ સંકેતાર્થ હોઈ શકે તો પણ જૈનોની સરસ્વતી બાલહંસ અને જૈનેતરોની મધૂરના પ્રતીકવાળી મનાય છે.

સરસ્વતીજીનો નિવાસ

જૈન ધર્મ માન્ય “‘સેન પ્રજ્ઞનોતતર’” નામના પ્રજ્ઞનોતતર ગ્રંથમાં વ્યંતર નિકાયના ગીતરતિ ઈન્દ્રની મહર્દ્ભ્રક પહૃતાણી સરસ્વતીદેવી છે. એવો ઉલ્લેખ મળે છે.

જ્યારે અન્ય માન્યતા પ્રમાણે બ્રહ્માની બે પુત્રીઓ પૈકી એક પુત્રી સરસ્વતી છે. અને કચાંક તેને બ્રહ્માની પલ્લી પણ માની છે. એ જ્યારે પરિણીતા થઈ ત્યારે પ્રતીકવાળી થઈ. પરંતુ નિશ્ચિતાર્થ કરવામાં વિભિજ્ઞ મત-મતાંતર ચાલે છે તેથી એ પણ સંશોધનનો વિષય છે.

સરસ્વતીજીના પ્રતીકોની રહસ્યમયતા

સરસ્વતીજીના હાથમાં જે પોથી (પુસ્તક) છે, એ જ્ઞાનની અમોદ્ય શક્તિ નું સૂચક છે. માણા, મંત્રદીક્ષા સૂચક છે અને એમાં જ્ઞાનસાધનાને યોગ્ય કિયા-ઉપાસના ધ્યનિત થાય છે. એ જ રીતે વીણાવાદન એ સંગીત દ્વારા આત્માની સ્વરૂપ અવસ્થામાં લયલીન થવાનું સૂચક છે. તથા વરદમુદ્રા અને અમૃતથી ભરેલું કમંડલ ભક્તજ્ઞનોના ત્રિવિધ પાપ તાપ – સંતાપને દૂર કરીને આત્માનુભૂતિનો રસાસ્વાદ કરાવનાર છે.

રાજહંસ, જગત્ના સત્-અસત્ તત્ત્વોને ક્ષીર – નીર ની જેમ વિવેકજ્ઞાન દ્વારા બેદ દ્રષ્ટિથી સોડહું સોડહું ના અજપાજપનું સૂચન કરી આત્મ સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ કરવાનું પ્રતીક છે.

મધૂરવાહિની એ માત્ર જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની અધિકારી નહી પરંતુ સમગ્ર સાહિત્ય સંગીત કલાની પણ મહા અધિકારી છે.

સરસ્વતીજી શતદળ કમલમાં વિરાજિત છે તે બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિનું નિરૂપક છે. અને દેહસ્થિત બ્રહ્મદ્વારની ઉદ્ઘાટિકા પણ તે જ છે એવું જણાય છે. તંત્ર ગ્રંથોમાં સરસ્વતીજીને સુખુમ્ભા નાડીની સ્વામિની કહી છે અને તેની કૃપાથી તેમજ મદ્યમા નાડીના અભ્યાસથી જ જીવ શિવપદ સુધી પહોંચે છે. એવું કહેવાય છે. આ રીતે જુદા જુદા પ્રતીકો દ્વારા વૈશ્વિક સનાતન તત્ત્વોને સત્યમ् – શિવમ् – સુંદરમ્માં પ્રસ્થાપિત કરીને જ્ઞાનનાનુભવ અને સૌંદર્યનુભવ જે આત્માના વિશિષ્ટ ગુણો છે તેના રૂપકો દેવીની મૂર્તિમાં ઘટાવ્યા છે.

માના સ્વરૂપનો ભિન્ન સ્વીકાર કેવી રીતે ?

મા ભગવતી સરસ્વતીજીનું પ્રભુત્વ ત્રિકાલાબાધિત છે. એ સર્વ સંસારી જીવોની ઉદર્વગાભિની પ્રેરણાદાયક જ્ઞાનશક્તિ સ્વરૂપ છે. પ્રત્યેક ધર્મ – સમુદ્દરાયોમાં મા સરસ્વતીજીનો વિશિષ્ટ સ્વરૂપમાં સાદર સ્વીકાર થયો જ છે. હિન્દુઓમાં સરસ્વતી નામથી, વૈશ્યોમાં શારદા, બૌધ્ધોમાં પ્રજ્ઞા પારમિતા, પ્રિસ્તીઓમાં મીનર્વા અને જૈનોમાં શ્રુતદેવતાના નામથી માઁ સરસ્વતીની પૂજા થાય છે. દક્ષિણાભારત – બંગાળ – મેઘાલય – આદિમાં ‘ત્રિપુરા ભારતી’ ના નામથી ઘણો પ્રભાવ અને પ્રસાર કર્ણાગોચર થયો છે.

વિધાદેવીની સાધના શામાટે કરવી ?

જગતના કોઈ પણ વ્યવહારમાં, વિષયમાં કે વિકાસમાં અરે ! કોઈ પણ સિદ્ધિને માટે માની કરણા કૃપા – પ્રસાદ કરવો અનિવાર્યરૂપે આવશ્યક થઈ જાય છે. તેની આરાધના – સાધના ઘણા પ્રાચીન કાળથી ચાલી આવે છે.

વિક્રમની આઠમી સદીમાં થયેલા પ્રસિદ્ધ આમરાજ પ્રતિબોધક શ્રી બઘભહૃસૂરી મ. સા. બાળ દીક્ષાજીવનની અદ્ભૂત ઘટના વિખ્યાત છે કે ગુરુદેવશ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજીએ એમની સુયોગથતા જોઈને શ્રી સારસ્વત મહામંત્ર આપ્યો હતો. તોઓ નિર્ચંતર જાપ કરતા હતાં પરંતુ એક દિવસ નિત્ય જાપમાં એકાગ્ર થયાં, ત્યારે બાલમુનિના નૈષિક બ્રહ્મચર્યના તેજની આભાથી, દયાની લયલીનતાથી અને જાપના પ્રકર્ષથી સ્નાનકીડામાં મગન થયેલી શ્રી સરસ્વતીદેવી શીદ્ગતાથી એવાને એવા જ સ્વરૂપમાં પ્રગાટ થઈ હતી. પરંતુ મુનિવર્મ માનું વિષમ સ્વરૂપ જોઈ મોઢું ફેરવી લીધું ત્યારે દેવીને આક્ષર્ય સાથે પોતાના સ્વરૂપનો ખ્યાલ આવ્યો અને સ્વર્થ થઈને પૂર્ણ પ્રસક્ષતાથી મુનિશ્રીને વરદાન આપી સ્વર્થાને પાછી ફરી. તેણે મુનિશ્રીને વરદાન આપ્યું કે ‘તું સદાય અજેય બનીશ’ ત્યારથી મુનિવર્મજીને પ્રતિદિન હજાર (૧૦૦૦) જ્લોક કંદ્રસ્થ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ અને સર્વશાસ્ત્રમાં પારંગત થઈને શ્રી જિનશાસનના પ્રભાવક કાર્યો કરવામાં માની કૃપાથી સમર્થ થયા અને એ જ માની કૃપાથી કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રાચાર્યજી, કવિ કાલિદાસજી, શ્રીહર્ષ, માધ્ય-ભારવિ આદિ પંડિતવર્ય શ્રેષ્ઠતમરૂપે વિદ્યાના ક્ષેત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયાં છે.

કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે તે મહાપુરુષ જેવા બહુમોટા સત્ત્વશાળી, પરાક્રમી કે વિદ્યાપુરુષ ન બની શકીએ પરંતુ માની અમીનજરનું એકાદ પણ કૃપાકિરણ જાણો-અજાણો પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ મળી જાય તો પણ આપણું જીવન ઉજ્જ્વલિના પથ પર સરળતાથી પ્રગતિકારક બનતું રહે.

સરસ્વતીજીનો સંબંધ કથારથી ?

ધરતી પર જન્મ લેતાંની સાથે જ બાળકો જયારે રૂદ્ધન કરે છે ત્યારે ‘અ૰ અ૰ અ૰’ એવો એવાજ કરે છે. ત્યારે એવું લાગે છે કે તે પોતાની વેદના વ્યક્તત કરવા માટે વાણીની સહાય લેવાનો પ્રયાસ કરે છે. પણ હકીકતમાં એવું થતું નથી. એ બાળક જાણો અ૰ બીજ મંત્રના સ્વરૂપવાળી માને બોલાવે છે કે હે અ૰ અ૰ અ૰ સ્વરૂપવાળી મા ! તુ મારી પીડા – વેદના – કુદ્ધાદિ મનના ભાવો – મારી આ સાક્ષાત માને જણાવ જેથી તે મને શાંત કરવાનો પ્રયાસ કરે અને ન જાણો ત્યારે એવું જ

કઈક થાય છે કે એની સાક્ષાત् (જન્મદારી) માતા પોતાનું બધું કાચ્ય છોડી દીકરાની પાસે જઈને તેને શાંત કરે છે. આથી જન્મતાંની સાથે જ મનુષ્યનો સર્વપ્રથમ સંબંધ સરસ્વતીજીનો જ હોય છે. પરંતુ મોટા થતાં જ શ્રી લક્ષ્મીજી આદિના સંબંધમાં અનેક પ્રકારે રહેતાં રહેતાં પોતાનું પોતીકું ખોઈ બેસે છે. મા સરસ્વતીના ફૃપાપાત્ર થઈ જ્ઞાન સાધનામાં પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી કે સાધક સમ્યક્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે અને આત્મોત્થાન કરી માનવભવ સાર્થક કરે એજ મંગાલ ભાવના !

(પૂજયપાદ ગુરુદેવ શ્રીમદ્ વિજય ચંદ્રોદયસૂરીશરીરજી મ. સા.
નો ચરણાક્ષિકર મુનિ ફૂલચંદ્ર વિજયજીના લેખમાંથી સાભાર)

ભારતીય સંસ્કૃતિનું અવિભાજ્ય અંગ : સરસ્વતી ઉપાસના

હંસ કે મધૂરવાહિની મા શારદાની ઉપાસના, સાધના કે આરાધના એ ભારતીય સંસ્કૃતિનું અવિભાજ્ય અંગ છે. સરસ્વતીની લીલા દ્વિવિધ છે : સર્જક અને અને શાસ્ત્રીય. મધૂર કલાધર છે. એની પિચ્છકલા એ એની પર સવારી કરનાર સરસ્વતીની સર્જકતાની લીલાનું પ્રતીક છે. હંસ નીરક્ષીરનો વિવેક કરવામાં પ્રવીણ છે. એ સરસ્વતીની શાસ્ત્રીય પ્રસાદીનો સૂચક છે.

સર્જકતાના ઉપાસકોને સરસ્વતી મધૂરવાહિનીરૂપે પ્રતીત થાય. શાસ્ત્રીયતાના પર્યંખકો એને હંસવાહિનીરૂપે સેવે છે. શેત હંસ ઉપર આરૂપ થયેલી શુકલાંગા, શુકલાંબર સરસ્વતીનું ચરણાકમળ ઉપર ઠરેલું છે. કમળ તો કમલા-લક્ષ્મીનું ઉદ્ભવસ્થાન. લક્ષ્મી જ્યાંથી પ્રગાહે છે એ સ્થાન ઉપર તો એ હંસવાહિનીએ કરેલાં લક્ષ્મીનાં અનાદરને વીસરવો ન જોઈએ. એવાં અનાદરનાં ફળ બોગાવવા તત્પર રહેવું જોઈએ.

મોર એના કલાકલાપના કારણે મુનિઓનાં મન ચળાવનારો હોવા છતાં, લોકકલ્પનાએ એને બોગાવિમુખ લેખ્યો છે. ઉચ્ચ સર્જકતાનો સંયમ સાથેનો સંબંધ એમાં દ્રોગ છે. વિજ્ઞાન, કલાપીના કલાનર્તનને જાતીયવૃત્તિના નિર્દર્શનરૂપ લેખે છે. એમાં પણ આધુનિક માનસશાસ્ત્ર અનુસાર સર્જકતાનો જાતીયવૃત્તિના આવિજ્ઞાન-અને અનિવાર્ય ઉદ્ઘર્ષીકરણ-સાથેનો સંબંધ દ્રોગ લેખી શકાય.

પાંખ હોવા છતાં મોર સંકટમાં આવી પડતાં સ્વરક્ષણાના હેતુસર, પગાનો જ એ વધુ ઉપયોગ કરે છે. સર્જકતા ઉદ્ધૂયનોમાં રાચતી હોવા છતાં સ્થળવિહારી છે : કલાસર્જન કોઈ ને કોઈ રીતે નક્કર જગા અનુભવોની ભૂમિ પર જ મંડિતા હોય. મોરનાં હિમતિારી ઉપર બેઅએક હજાર અને નીલતિારી ઉપર ચારેક હજાર કૂટથી ઊંચે દર્શન થતાં નથી. જ્યાંએ હંસ તો મહાકવિ કાલિદાસના મેદને કૈલાસનો રસ્તો દાખવતા,

આડી હિમમાળને પરશુરામે વીંધેલા કૌંચ પર્વતના બોકોરમાં થઈને વટાવી, પેલી બાજુ આરપાર નીકળી જનારા માનસ-વિહારી છે. અર્થાત् ઉચ્ચોચ્ચ ઉંહુચનશીલ કલ્પનાએ, બજે વાહનો પર આસાનીથી સવારી કરી શકતી સરસ્વતીની માફક, સર્જકતા તેમજ વિવેકશક્તિ એ બજે પ્રયોજવા જોઈએ.

ભારતીય સંસ્કૃતિની શ્રમણપરંપરામાં પણ વૈદિક પરંપરાની માફક, સરસ્વતીની ઉપાસના સંસ્કૃતિના ઉગમકાળથી થતી આવી છે. આ અવસર્પણીના ઉષા:કાળમાં ભગવાન ઋષભદેવની સૃષ્ટિના આધકર્તા તરીકે ગણાના થાય છે. તેમણે તેમની પુત્રી બ્રાહ્મીને જમણા હાથે લિપિ શીખવાડી અને એ ક્ષર માતૃકાને લિપિ રૂપે જગતમાં પ્રગટ કરી. એ લિપિ બ્રાહ્મી લિપિ કહેવાઈ અને બ્રાહ્મી વાણીની દેવતા તરીકે પ્રસ્થાપિત થઈ. જૈન આગમોમાં ભગવતીસૂત્ર સહૃથી પ્રાચીન ગણાય છે. આ રીતે બ્રાહ્મી સરસ્વતીને નમસ્કાર કરવામાં આવ્યો છે.

ઉપાસના સામાન્ય રીતે પુષ્પ, વંદન, સ્તવન અને ધ્યાનપૂજા એમ ચાર પ્રકારે થતી હોય છે. અને તે ઉત્તરોત્તર વધુ ને વધુ લાભ દેનારી છે. તેમાં ધ્યાનપૂજા શ્રેષ્ઠ છે. તેના આલંબન અને નિરલંબ ધ્યાન એમ બે પ્રકાર છે. આલંબન ધ્યાનના આકૃતિધ્યાન અને અક્ષરધ્યાન એમ બે પ્રકાર છે. આકૃતિધ્યાનથી પ્રારંભ થાય પછી તેટલો જ આનંદ અક્ષર ધ્યાન દ્વારા આવે છે. આ બજે ધ્યાન જેવું જ અસરકારક વર્ણધ્યાન છે. તેમાં છલ્લે જ્યોતિધામ-તેજોવલય-નું ધ્યાન કરવાનું આવે છે. તે પરમતત્ત્વ વિષયક હોય તો તે પરમાત્મયોતિ અને સરસ્વતી દેવીનું હોય તો તે સારસ્વતધ્યાન કહેવાય છે. આજ રીતે આલંબન ધ્યાન પ્રણિધાન પણ બે પ્રકારે છે : સંભેદ પ્રણિધાન અને અભેદ પ્રણિધાન. જેમાં દીઢ્ઢ તત્ત્વનું સર્વત્ર દર્શન થાય, અનુભૂતિ થાય તે અભેદ પ્રણિધાન. મહાકવિઓ સિદ્ધસેન દિવાકર, કલિકાલ સર્વજ્ઞ હેમયંદ્રાચાર્ય અને કવિ કાલિદાસ વગેરેને અભેદપ્રણિધાન સિદ્ધ થયું હતું.

જૈનધર્મમાં તીર્થકરોના પ્રવચન દ્વારા વહેતો થયેલો દેશીખમાન અનંત ઉર્જપ્રવાહ તે જ સારસ્વત મહિ : કે શ્રુતદેવતા છે. એ વાણીની જે સૂત્ર રખે ગુંથણી થઈ તે દ્વારાણગી. આ બદ્ધેના આરાધન માટે કાઉસગા થાય છે. જૈનધર્મમાં કલ્લાણકંદમુ, સંસારદાવાનલ અને ભુવનદેવતાની સ્તુતિઓમાં સરસ્વતીના વર્ણન સાથે તે દેવી અમને હંમેશા સુખ આપનારી થાઓ એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે અને શ્રાવકોના છ આવશ્યકોમાંના એક પ્રતિકમણામાં પ્રતિદિન બોલાય છે તેમ જ પ્રાપ્ત : મંગાલિક સરણાના સ્તોત્રો-સંતિકરં, તિજયપહૃતિ અને બૃહચ્છાંતિ : માં ષોડશ વિદ્યાદેવીઓના નામોલ્લેખ સહિત ‘રક્ષાંતુ વો નિત્યં સ્વાહા’ કે ‘વિજજાદેવીઓ રક્ખાંતુ’ (વિદ્યાદેવીઓ અમારું રક્ષણ કરો) એવા પાઠ દ્વારા પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. જ્ઞાનની ઉપાસનાનું અદકેરું મહિત્વ જ્ઞાનાત્મિચારમાં પણ જોઈ શકાય. જ્ઞાનોપગરણપાટી, પોથી, કવણી, નવકારવાળી વગેરે જ્ઞાનનાં ઉપકરણોની આશાતનથી બચવાનું જ્ઞાનીભગવંતોએ ફરમાવ્યું છે.

શ્રુત, શારદા, ભારતી, પ્રાહી, સરસ્વતી, વિદ્યા, વાગીશ્વરી, ત્રિપુરા આદિ ૧૦૮ નામો પ્રાપ્ત થાય છે. ભારતીદેવી સાહિત્ય, સંગીત, કલા, વિદ્યા અને જ્ઞાન આપનારી છે. મહામહોપાદ્યાય શ્રી ચશોવિજયજુકૃત શ્રી સરસ્વતીઅષ્ટકના સાતમા શ્લોકમાં તાત્ત્વિક માર્ગ મળે છે અને સમ્યક્કિયામાં પ્રાપ્તિ થાય છે, જે જ્ઞાન કિયાથી આધિક કેવળજ્ઞાન (મોક્ષ) સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ રીતે મોક્ષનો નિરૂપાય હેતુ સરસ્વતીમા કૃપા થાય છે. જૈન ધર્મની કેવળજ્ઞાન પરિભાષાથી એવું સૂચિત થાય છે કે માત્ર જ્ઞાનની જ્યોતિ એ જ મોક્ષ અને એ સરસ્વતીની કૃપાથી ત્વરિત સિક્ષ થાય છે.

-પણાલાલ ર. ૨૧૮

મહાકવિલઘુપણિડતવિરચિતં ત્રિપુરાભારતીસ્તોત્રમ्

ડમોઇઝ પ્રત નં. ૫૫૬/૫૧૧ પાટણ હ. પ. નં. ૧૭૫૬, ૧૩૩૭, ૧૩૩૮

શાર્દુલ - સ્નાતસ્યા.

“એન્દ્રસ્યેવ શારસનસ્ય દધતી” એ ચરણાથી શાર્દુ થતું ‘લઘુ પંડિત’ નું ત્રિપુરાભારતી સ્તોત્ર અત્યંત પ્રભાવશાળી અને ગૂટાર્થ મનાયું છે. જેના ઉપર જૈનાચાર્ય શ્રી સોમિતિલકસૂરિજી મ. સા. શ્રીએ સ્તોત્રના રહસ્ય સ્કોટ કરતી મનનીય ટીકા રચી છે. સાથે સાથે એકવીસ શ્લોકમાં એકવીસ (૨૧) ભિન્ન ભિન્ન કાર્યસાધક મંત્રો શ્લોકાંતમાં મૂકયા છે જે ગ્રંથમાં પ્રસ્તુત કર્યા છે.

આ સ્તોત્રના કર્તા ‘લઘુ’ નામના ચારણા છે. રાજસ્થાનના અજારી ગામના, પહાડોની વચ્ચે જ્યાં મા શારદાનું પ્રાચીન મંદિર છે ત્યાં માની લગાતાર સાધના દ્વારા માનું વરદાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું. આ સ્થાન લઘુ કાશ્મીર કહેવાય છે. મા શારદા અષાઢી ચાતુર્માસમાં અજારીમાં નિવાસ કરે છે અને આઠ મહિના કાશ્મીરમાં વસે છે. એવી રીતે અમૃક સાધક ગાણ કહે છે. પરંતુ આ સ્થાન બહુ જ પ્રભાવસંપદ્ધ કાર્યસાધક છે એમાં બેમત નથી.

એન્દ્રસ્યેવ શારસનસ્ય દધતી મધ્યેલલાટં પ્રભાં,
 શૌ કર્લી કાન્તિમનુષ્ણં^૧ ગૌરિવ શિરસ્યાતન્વતી સર્વત: ।
 એષાઽસૌ ત્રિપુરા હૃદિ દ્વુતિરિવોષાંશે: સદાહ: સ્થિતા,
 છિન્દ્યાદ્રઃ^૨ સહસ પદैસ્ત્રિભરથં જ્યોતિર્મયી વાડ્મયી ||૧||
 યા માત્રા ત્રિપુષી^૩ લતાતનુલસત્તન્તુસ્થિતિ સ્પર્ધીની,
 વાગ્બીજે પ્રથમે સ્થિતા તવ સદા તાં મન્મહે તે વયમ્ ।
 શક્તિં કુણદલિનીતિ વિશ્વજનનવ્યાપાર બદ્ધોદ્યમાં,

ટી. ૧. ગૌરિવ । ૨. છિન્દ્યાદ્રઃ । ૩. ત્રિપુષી ।

ज्ञानत्वेत्यं न पुनः स्पृशन्ति जननी गर्भेऽर्थकत्वं नराः ॥२॥

द्वृष्टवा संभ्रमकारि वस्तु सहसा ऐ ऐ इति व्याहृतं,
येनाकूतवशादपदपीह वरदे ! बिन्दुं विनाऽप्यक्षरम् ।
तस्यापि श्रुवमेव देवि ! तरसा जाते तवाऽनुग्रहे,
वाचः सूक्तिसुधारसद्रवमुचो निर्यान्तिवैक्त्राम्बुजात् ॥३॥

यन्नित्येऽ तव कामराजमपरं मन्त्राक्षरं निष्कलं,
तत् सारस्वतमित्यवैति विरलः कश्चिद् बुधश्चेद् भुवि ।
आख्यानं प्रतिपर्व सत्यतपसो यत्कीर्तयन्तो द्विजाः,
प्रारम्भे प्रणवास्यदं प्रणयितां नीत्वोच्चरन्ति स्फुटम् ॥४॥

यत्सद्यो वचसां प्रवृत्तिकरणे द्वृष्टप्रभावं बुधै,
स्तार्तीयीकमहंै नमामि मनसा तद्वीजमिन्दुप्रभम् ।
अस्त्वौर्वोऽपि सरस्वतीमनुगतो जाड्याम्बुविच्छित्तये,
गौःशब्दो गिरि वर्तते स नियतं योगं विना सिद्धिदः ॥५॥

एकैकं तव देवि ! बीजमनघं सव्यज्जनाव्यञ्जनं,
कूटस्थं यदि वा पृथक्क्रमगतं यद्वा स्थितं व्युत्क्रमात् ।
यं यं काममपेक्ष्य येन विधिना केनाऽपि वा चिन्तितं,
जपत् वा सफलीकरोति तरसां तं तं समस्तं नृणाम् ॥६॥

वामे-पुस्तकधारिणीै मध्यदां साक्षस्त्रजं दक्षिणे,
भक्तेभ्यो वरदानपेशलकरां कर्पूरकुदोज्वलाम् ।
उज्जृम्भाम्बुजपत्रकान्तनयनस्तिर्थप्रभालोकिनीं,
ये त्वामम्ब ! न शीलयन्ति मनसा तेषां कवित्वं कुतः ॥७॥

ये त्वां पाण्डुरुण्डरीकपटलस्पष्टाभिरामप्रभां,

टी. ४. वक्त्रोदरात् । ५. यन्नित्यं । ६. तत्तीयीतद् । ७. धारणी ।

सिञ्चन्तीमृतद्रवैरि शिरो ध्यायन्ति मूर्ध्नि स्थिताम् ।
 अश्रान्तं विकटस्फुटाक्षरपदैः^८ निर्याति वक्त्राम्बुजात्,
 तेषां भारति ! भारतीसुरसरित्कलोललोर्मिभिः^९ ॥८॥

ये सिन्दुरपरागपुञ्जपिहितां त्वत्तेजसा द्यामिमा,
 मुर्वीं चापि विलिनयावकरसप्रस्तारमग्नामिव ।
 पश्यन्ति क्षणमप्यनन्यमनसस्तेषामनङ्गज्वर,
 क्लान्तास्त्रस्तकुरङ्ग-शावकद्वशो वश्या भवन्ति स्त्रियः ॥९॥

चञ्चल्काञ्चन-कुण्डलाङ्गदधरमाबद्ध-काञ्चीस्त्रजं,
 ये त्वां चेतसि तदगते क्षणमपि ध्यायन्ति कृत्वा स्थिराम्^{१०} ।
 तेषां वेशमनि विभ्रमादहरहः स्फारीभवन्त्यचिरम्^{११},
 माद्यत्कुञ्जरकर्णतालतरलाः स्थैर्यं भजन्ते श्रियः ॥१०॥

आर्भटचा शशिखण्डमण्डितजटा-जूटां नृमुडस्त्रजं,
 बन्धुकप्रसवारुणाम्बरधरां प्रेतासनाध्यासिनीम् ।
 त्वां ध्यायन्ति चतुर्भुजां त्रिनयनामापीनतुङ्गस्तनीं,
 मध्ये निम्नवलित्रयाङ्गिकततनुं त्वदरूपसंपत्तये^{१२} ॥११॥

जातोऽप्यल्पपरिच्छदे क्षितिभुजां^{१३} सामान्यमात्रे कुले,
 निःशेषावनि-चक्रवर्तिपदवीं लब्ध्वा प्रतापोन्नतः ।
 यद्विद्याधरवृन्दवन्दितपदः श्रीवत्सराजोऽभवद्,
 देवि ! त्वच्चरणाम्बुजप्रणतिजः सोऽयं प्रसादोदयः ॥१२॥

चण्डि ! त्वच्चरणाम्बुजार्चनकृते बिल्वीदलोल्लुण्टनात्, -
 त्रुट्यत्कण्टक-कोटिभिः परिचयं येषां न जग्मुः कराः ।
 ते दण्डाङ्कुशचक्रचापकुलिश-श्रीवत्समत्स्याऽङ्गिकतै
 जायन्ते पृथिवीभुजः कथमिवांभोजप्रभैः पाणिभिः ॥१३॥

टी. ८. पदा । ९. लोलोर्मयम् । १०. स्थिरम् । ११. चिरा । १२. विपत्तये । १३. भृतां ।

विग्रा: क्षोणिभुजो विशस्तदितरे क्षीराज्यमध्वैक्षवै^{१४},
 स्त्वां देवि ! त्रिपुरे ! परापरकलां संतर्थं पूजाविद्यौ ।
 यां यां प्रार्थयते^{१५} मनः स्थिरधियां तेषां त एव ध्रुवं,
 तां तां सिद्धिमवाप्नुवन्ति तरसा विघ्नैविघ्नीकृताः ॥१४॥

शब्दानां जननी त्वमत्रभुवने वाग्वादिनीत्युच्यसे,
 त्वत्तः केशववासवप्रभृतयोऽप्याविर्भवन्ति ध्रुवम् ।
 लीयन्ते खलु यत्र कल्पविरतौ^{१६} ब्रह्मादयस्तेऽप्यमी,
 सा त्वं काचिदचिन्त्यरुपमहिमा^{१७} शक्तिः परा गीयसे ॥१५॥

देवानां त्रितर्थं^{१८} त्रयी हुतभुजां शक्तित्रयं त्रिस्वरा,
 स्त्रैलोक्यं त्रिपदी त्रिपुष्करमथ त्रिब्रह्म वर्णास्त्रयः ।
 यक्तिंचिज्जगति त्रिधा नियमितं वस्तु त्रिवर्गादिकं,
 तत्सर्वं त्रिपुरेति नाम भगवत्यन्वेति ते तत्त्वतः ॥१६॥

लक्ष्मीं राजकुले जयां रणमुखे क्षेमंकरीमध्वनि,
 क्रव्यादद्विपर्सर्पभाजि शबरी कान्तारदुर्गे गिरौ ।
 भूतप्रेत-पिशाचजृम्भकभये स्मृत्वा महाभैरवीं,
 व्यामोहे त्रिपुरां तरन्ति विपदस्तारां च तोयप्लवे ॥१७॥

माया कुण्डलिनी क्रिया मधुमती काली कला मालिनी,
 मातङ्गः विजया जया भगवती देवी शिवा शाम्भवी ।
 शक्तिः शंकरवल्लभा त्रिनयना वाग्वादिनी भैरवी,
 हौं कारी त्रिपुरा परापरमयी माता कुमारीत्यसि ॥१८॥

आ ई पलुवितैः परस्परयुतैर्द्वित्रिक्रमाद्यक्षरैः,
 काद्यैः क्षान्तगतैः स्वरादिभिरथ क्षान्तैश्च तैः सस्वरैः ।

टी. १४. मध्वासवै । १५. प्रार्थयसे । १६. विरसे । १७. गहना । १८. त्रितयी ।

नामानि त्रिपुरे ! भवन्ति खलु यान्यत्यन्तगुह्यानि ते,
तेभ्यो धैरवपत्ति ! विशतिसहस्रेभ्यः परेभ्यो नमः ॥१९॥

बोद्धव्या निपुणं बुधैःस्तुतिरियं कृत्वा मनस्तदगतं
 भारत्यास्त्रिपुरे त्यनन्यमनसा यत्राद्यवृत्ते स्फुटम् ।
 एक - द्वि - त्रिपदक्रमेण कथितस्तत्पादसंख्याक्षरै
 मन्त्रोद्धार - विधिर्विशेषसहितः सत्संप्रदायान्वितः ॥२०॥

सवद्यं निरवद्यमस्तु यदि वा किंवाऽनया चिन्तया,
 नूनं स्तोत्रमिदं पठिष्यति जनो यस्यास्ति भक्तिस्त्वयि ।
 संचिन्त्यापि लघुत्वमात्मनि द्धं संजायमानं हठात्,
 त्वदभक्तया मखरीकतेन रचितं यस्मान्मयाऽपि ध्रवम् ॥२१॥

१९इति श्री सिद्धसारस्वत - लघुपण्डित - विरचितं
त्रिपुराभारतीस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

ભાષાન્તર

(લલાટના મદ્યભાગમાં) ઈંદ્રના ધનુષની કાંતિ જેવી પ્રભાને ધારણ કરતી, મસ્તક ઉપર ચંદ્રમાની જેમ ચારે તરફ શૈતકાંતિનો વિસ્તાર કરનારી અને સૂર્યની ધૂતિ જેવી હૃદયમાં નિરંતર રહેલી આ જ્યોતિર્મંચી (અનિર્વચનીય તેજસ્વી) વાક્યમી (વચન-સ્વરૂપ) ત્રિપુરાદેવી ગ્રામ (વાગ્ભવબીજ એંઝ કામરાજ બીજ કલ્લોં શક્તિબીજ હસ્તોં) પદો વડે અમારા દુઃખ પાપોનો વિનાશ કરે.

મંત્રો ૨ :-	રૈં કલ્લી હસ્યૈ	ત્રિપુરા મૂલમંત્ર
જ્લોક મંત્ર :-	શ્રી કલ્લી ઈશ્વર્યૈ નમ:	ત્રિકાલ જાપથી પ્રગાટ થાય.

हे ब्रिपुरा ! काकडीनी लताना प्रसरता सूक्ष्म तन्तुओनी, उपर तरफ़नी गतिनी साथे स्पर्धा करनारी, तमारा प्रथम वाग (ऐ) बीजां

રહેલા છે તે માત્રાને હંમેશાં તમારા ભક્તો એવા અમે આદર કરીએ છીએ. આ કુંડલિનીશક્તિ ભગવતી વિશ્વને ઉત્પજ્ઞ કરવાના વ્યાપાર (કાર્ય) માં (બજ્જ ઉધમવાળી) પ્રથળ કરવાવાળી આવા પ્રકારની છે એમ, સારી રીતે જાણીને મનુષ્યો ફરીવાર માતાના ગર્ભમાં બાળકર્પે સ્પર્શ પામતાં નથી અર્થાત્ ફરીવાર જન્મ ધારણ કરતાં નથી. ૨.

જ્લોક મંત્ર – શ્રી વાડ્મયૈ નમ:

ત્રિકાલ જાપથી પઠનસિદ્ધ થાય.

હે મનોવાંછિત વરદાન આપનારી દેવી ! આ લોકમાં આશ્રયકારી પદાર્થને અચાનક જોઈને કોઈ પુરુષ બયના અભિપ્રાયથી પણ ઐ એ એમ બિંદુ વગાર પણ અક્ષરને બોલે (વ્યવહાર કરે) છે તેને પણ નક્કી જ હે દેવી ! જલ્દીથી તારી કૃપા પ્રાપ્ત થવાથી દ્યાનકરનારના મુખ કમલમાંથી સૂક્ષ્મિકિતરસને વર્ષાવનારી વાણી નીકળે છે. ૩.

જ્લોક મંત્ર – સ્યૈ વ: ક્રોં નમ: |

ત્રિકાલજાપથી જગત વર્ષય થાય છે.

હે નિત્યસ્વરૂપા ભગવતી ! જ તારો બીજો કામરાજ (કલોં) નામનો કલારહિત (શુદ્ધકોટિને પ્રાપ્ત કરેલો) મંત્રાક્ષર સારસ્વત બીજમંત્ર છે. તે (ઇં) ને પૃથ્વીપર કોઈક વિરલ પંડિત જ જાણી શકે છે.

પ્રત્યેક પર્વ (પૂર્ણિમા – અમાસ) માં સત્ય તપસ નામના પ્રભુર્ખિના દષ્ટાંતને કહેતા બ્રાહ્મણો કથાના પ્રારંભે ઊં કારના સ્થામરૂપ સંબંધને સમજાવીને સ્પષ્ટ ઉચ્ચાર કરે છે. ૪.

જ્લોક મંત્ર – ઊં વ: સરસ્વત્યૈ નમ: || પાઠમંત્ર છે.

(જે બીજો હર્સો મંત્ર) ચંદ્રની કાંતિસરખું ત્રીજું બીજ છે. વાણીની પટુતા (પ્રવૃત્તિ) બતાવવામાં પંડિતોએ જલ્દીથી પ્રભાવ જોયેલો છે. તે (મંત્ર) ને હું મનથી નમસ્કાર કરું છું જેમ સરસ્વતી નદીને મળેલો વડવાનલ પણ જડતારસી પાણીના શોષણ માટે હોય છે. તેમ સકારરહિત

કેવલ ઓં જે સરસ્વતી બીજમંત્ર છે. તે જડતારપી જલના ઉચ્છેદ માટે થાય છે. ગૌ શાણ વાણી અર્થમાં વર્તે છે, તે વ્યંજનના યોગ વગાર જ (સારસ્વત) સિદ્ધિને આપનારો છે. ૫.

શ્લોક મંત્ર – યોગિન્યૈ નમः ॥ સર્વ આપતિનું હરણ થાય છે.

હે ભગવતી ! દેવી ! તમારા દોષરહિત એક-એક બીજાક્ષર તે વ્યંજનસહિત હોય (એँ કલી હસૌં) કે વ્યંજનરહિત માત્ર સ્વરમય (એ ઈ ઓ) હોય, કૂટસ્થ (હસૌં હસ્કલીં) કે લોકપ્રસિદ્ધ પટિપાટીથી પ્રાપ્ત હોય અથવા વિપરીતપણે રહેલ હોય તો પણ જે જે દીચ્છિત અર્થ માટે જે કોઈપણ વિધિથી ચિંતન કર્યું હોય કે (સ્મરણ કર્યું હોય) અથવા જાપ કર્યો હોય તે જલ્દીથી મનુષ્યોને સમસ્ત દીચ્છિત વસ્તુ (બીજાક્ષરોના પ્રભાવથી) સફળ થાય છે. ૬.

શ્લોક મંત્ર – અં ધારકસ્ય સૌભાગ્યं કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥

સૌભાગ્યમંત્ર

ડાબા હાથમાં પુસ્તકને ધારણા કરનારી તથા બીજા ડાબા હાથમાં અભયમુદ્રાવાળી, જમણા હાથની જપમાલા રાખનારી અને બીજા જમણા હાથે ભક્તોને વરદાન કરવામાં કુશળ હાથવાળી, કપૂર મોગરાના પુષ્પો સરખી ઉજ્જવળ, વિકાસ પામેલા કમળના પાંડાં જેવા મનોહર નયનની સ્નેહાળ પ્રભાથી જોનારી એવી તને હે માતા ! મનથી પણ જેઓ આરાધના કરતા નથી. તેઓને કવિત્વપણું કચાંથી હોય ? અર્થાત્ ન હોય. ૭.

શ્લોક મંત્ર – અં ધરણ્ય નમઃ સૌભાગ્યં કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥

વિશેષ સૌભાગ્યમંત્ર છે.

હે ભારતીએવી ! સર્વે કગળોના સમૂહ જેવી ઉજ્જવલ સુંદર પ્રભાવાળી તને મસ્તક ઉપર રહીને અમૃતરસથી મસ્તક ઉપર જાણે સિંચન કરતી હોય એમ જે પુરુષો તારું દ્યાન ધરે છે. તેઓના મુખકમલમાંથી નિરંતર ઉદાર સ્પષ્ટ (પ્રગાટ) અક્ષરવાળાં પદો વડે વાણીરૂપ ગંગા નદીના તરંગોથી

ચંચળ ઉર્મિઓ વહેતી હોય તેમ ભાસે છે.

૮.

જ્લોક મંત્ર - એ કર્લી શ્રી ધન કુરુ કુરુ સ્વાહા ।
આ જાપથી ધનવાન થાય છે.

હે દેવી ! તમારા તેજની કાંતિથી જેઓ ક્ષણવાર પણ એકાગ્ર
ચિત્તવાળા થઈને, આ આકારને સિંદૂરની પરાગાના સમૃહથી વ્યાપ્ત
(ફેલાયેલું) થઈ ગયું છે. એમ ધ્યાનથી જુઝે છે. અને પૃથ્વીને ઝરતાં
અલતાના (વૃક્ષના) લાલ કલરના રસમાં મળન થઈ ગઈ હોય. એમ
ધ્યાન કરે છે. તેઓને કામદેવથી પીડા પામેલી હરણીના ભય પામેલા
બરચાના જેવી આંખવાળી સત્રીઓ વશ થાય છે. ૯.

જ્લોક મંત્ર - ॐ હા� હર્ષી હ : પુત્ર કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥
બ્રિકાલ જાપથી પુત્રપ્રાપ્તિ થાય છે.

હે દેવી ! જે પુરુષો ક્ષણવાર પણ તન્મયતાપૂર્વક ચિત્ત સ્થિર કરીને
દેદીયમાન સુવર્ણાના કર્ણકુંડલોને બાજુબંધને ધારણ કરનારી, કેદે
બાંધેલ કંદોરાવાળી, તારું ધ્યાન કરે છે તેઓના ધરમાં ઉત્સુકતાથી
પ્રતિદિન ઉત્તરોત્તર વધતી મદોન્મત હાથીના ચંચળ કાન સરખી લક્ષી
ચિરકાળ સુધી સ્થિરતાને ભજે છે. ૧૦.

જ્લોક મંત્ર - ॐ હર્ષી કર્લી મહાલક્ષ્મીનમ : જય કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥
બ્રિકાલજાપથી સર્વત્ર જય થાય છે.

હે દેવી ! ચંદ્રની કલાથી શાણગારેલ મુગુટવાળી, મનુષ્યોના ખોપરીની
કપાલની માળાવાળી, જપાકુસુમજેવા લાલ વસ્ત્રને ધારણ કરેલી, પ્રેતાસન
ॐ બીજ ઉપર બિરાજેલી, ચાર ભુજાવાળી, ગ્રણ ક્ષેત્રવાળી, ચારે બાજુથી
પુષ્ટ અને ઊંચા સ્તનવાળી (નાભિના) મધ્યભાગમાં ઊંડી ગ્રણ વલયોના
અંકિત શરીરવાળી, તમારા સ્વરૂપની સંપત્તિને માટે વીરરસથી તમારું
ધ્યાન કરે છે. ૧૧.

જ્લોક મંત્ર - એ કલી નમ : બ્રિકાલજાપથી કર્મક્ષય થાય છે.

હે ભગવાતી ! રાજાઓના અત્યપરિવારવાળા સામાન્ય કુલમાં ઉત્પક્ષ થયેલો શ્રીવિત્સ રાજ (નામનો) રાજ, પ્રચંડ પરાક્રમથી અભ્યુદય પામેલો સંપૂર્ણ પૃથ્વીના ચક્રવર્તીપદવીને પ્રાપ્ત કરીને વિદ્યાધરોના સમૃદ્ધી વંદન કારયેલા આ સ્થાવાળો થયો તે આ તમારા ચરણક્રમળમાં નમસ્કાર કરવાથી ઉત્પક્ષ થયેલ કૃપાનો ઉદ્ય છે. ૧૨.

શ્લોક મંત્ર - બ્લું ટ્રી નમ: ||
પ્રિકાલ જાપથી રાજ્ય પ્રાપ્તિ થાય છે.

હે ચંડી – ભગવતી ! તારા ચરણકમલની પૂજાને માટે જે પુરુષોના હાથોને બિલ્વીપત્રને તોડતા – તૃઠેલા કાંટાના અચ્છ ભાગથી સંપર્ક થયો નથી. તે પુરુષો દંડ – અંકુશ – ચક – બાણ – વજ – શ્રીવત્સ – મત્ત્ય (માછલી) ના ચિહ્નનવાળા કમળ જેવા લાલ હાથવાળા રાજા કેવી રાતે થાય ? અર્થાત થતા નથી. ૧૩.

શ્લોક મંત્ર - હર્સોં નમઃ ॥
ત્રિકાલજીપથી ભહારાજીપણાં પ્રાપ્ત થાય છે.

હે દેવી ! હે પ્રિપુરા ! બ્રાહ્માણો – ક્ષત્રિયો – વૈશ્યો (તથા) શુદ્ધો (આ ચારેય વર્ણના લોકો) પર અને અપર કલા (અવસ્થા) રૂપ તને પૂજાના સમયે (અવસર) અનુક્રમે દૂધ-દી-મધ અને શેરડીના રસોથી (તૃપ્તા) પ્રસંગ કરીને વિધનોથી અભાધિત થયેલા જલ્દીથી તે જે જે ચિત્ત પ્રાર્થના કરે છે. તેઓને નક્કી જ તે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૪.

શ્લોક મંત્ર - ૩૦ વાઙ્મયૈ નમः ॥
પ્રિકાલજપથી સર્વ ધર્છિત થાય છે.

હે પ્રિપુરા ! આ ભૂવન (ચૌદલોક) માં શાણ્ટો ઉત્પણ્ણ કરનારી (માતા) તું છે તેથી વાગવાદિની એ રીતે કહેવાય છે. અને તારાથી જ વિષણુ અને ઈન્દ્ર વગોરે પણ પ્રગાટ થાય છે. (તથા) કલ્ય (સૃષ્ટિ) નાશના સમયે તે બ્રહ્મા વગોરે જ્યાં લીન થાય છે. તે તું (પ્રિપુરા) અચિંત્યરૂપ અને મહિમાવાળી પરા (શ્રેષ્ઠ) શક્તિ કહેવાય છે. ૧૫.

જ્લોક મંત્ર – ૩૦ હર્ષી શ્રોં ભારત્યૈ નમઃ ॥
વચનસિદ્ધિ થાય છે.

હે ભગવતી ! આ સંસારમાં જે કંઈપણ ત્રણ પ્રકારની વસ્તુઓ નિશ્ચયે છે. ત્રણ દેવો (બ્રહ્મા, વિષણુ, મહેશ) ત્રણ પ્રકારના અદ્દિન (દાક્ષિણાત્ય, ગાર્હપત્ય, આહ્વાનીય) ત્રણ પ્રકારની શક્તિ (ઈચ્છા, જ્ઞાન, કિંયારપ) ત્રણ સ્વરો (ઉદાત, અનુદાત, સમાહાર) ત્રણ લોક (સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાલ), ત્રણ પદો (ઉત્પાદ, વ્યય, ધૂવ) ત્રણ તીર્થી (મર્સ્તક, હૃદય, નાભિકમલ) ત્રણ બ્રહ્મ (ઈડા, પિંગલા, સુધુમણારપ) ત્રણ વર્ણો (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય) ત્રણ શક્તિબીજ અને ત્રણ વર્ગો (ધર્મ, અર્થ, કામ) ઈત્યાદિ તે બધું જ ખરેખર ત્રિપુરા તને અનુસરે છે. ૧૬.

જ્લોક મંત્ર – ૩૧ સરસ્વત્યૈ નમઃ ॥
જાપથી વિદ્યાપ્રાપ્તિ થાય.

(ભક્ત લોકો) રાજભારે તને લક્ષ્મી સ્વરપે, યુદ્ધભૂમિ ઉપર જયા સ્વરપે, રાક્ષસ, હાથી અને સર્પવાળા માર્ગમાં ક્ષેમંકરી સ્વરપે, વિષમ અને ભયાનક માર્ગવાળા પર્વત ઉપર (જતાં) શાબરી સ્વરપે, ભૂત, પ્રેત, પિશાય અને દૈત્યના મહાભૈરવી સ્વરપે, ચિત્તભ્રમ સમયે ત્રિપુરા સ્વરપે અને પાણીમાં દૂલ્ભવાના સમયે તારા સ્વરપે – સમરણ કરીને વિપત્તિને તરી જાય છે. ૧૭

જ્લોક મંત્ર – ૩૨ હર્ષી હૃઃ પુત્ર કુરુ કુરુ સ્વાહા ॥
યૌદ વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય.

માયા – કુણલિની – કિંયા – મધુમતી – કાલી – કલા – માલિની – માતંગી – વિજયા – જયા – ભગવતી – દેવી – શિવા – શાંભવી – શક્તિ – શંકરવલ્લભા – ત્રિનયના – વાગવાદિની – ભैરવી – હ્રીં કારી – ત્રિપુરા – પરાપરમયી – માતા અને કુમારી આ બધાં તારાંજ રપ છે. એ રીતે (૨૪ નામોથી) સ્તુતિ કરાયેલી છે. ૧૮.

જ્લોક મંત્ર – ૩૩ હંસવાહિન્યૈ નમઃ ॥ શારદાદેવી વરદાન આપે.

હે ત્રિપુરા ! આ ઇ આકાર ઈકાર સંયુક્ત (પરસ્પર) મેળવવા વડે
બે - શ્રી - ચાર વગોરે અક્ષરોની સાથે, ક આદિથી ક્ષ અન્તસુધીના
વ્યંજનો તે સ્વરોની સાથે એટલે કે પ્રત્યેકથી ક્ષ સુધીના ઉપ વર્ણો સોળ
સ્વરોથી ગાણાતાં જે તારાં અત્યંતગુણ નામો થાય છે. હે ભૈરવીપતિ !
તારા તે સર્વ વીસ હજાર નામોને નમસ્કાર થાઓ. ૧૯.

શ્લોક મંત્ર - ૩૦ જગન્માત્રે નમ : ||
ત્રિલોકજાપથી શારદાદેવી સંતોષી થાય છે.

ત્રિપુરાભારતીની આ સ્તુતિને બુધજનોએ તન્મય ચિત્ત કરી
નિપુણતાથી સમજવા પ્રયત્ન કરવો. સ્તોત્રના પહેલા શ્લોકમાં સ્પષ્ટપણે
એક - બે - શ્રી પદના ક્રમથી તેટલા જ અક્ષર વડે જે સાચા સંપ્રદાયથી
ચુક્ત વિશેષતા સાથેનો મંત્રોજ્જ્વારાનો વિધિ કહ્યો છે. ૨૦.

શ્લોક મંત્ર - ૩૦ ભગવત્યૈ મહાવીર્યાયૈ નમ : ધારકસ્ય પુત્રવૃદ્ધિ
કુરુ કુરુ સ્વાહા ||
ત્રિલોકજાપથી પરિવારવૃદ્ધિ થાય છે.

આ સ્તોત્ર સાવધ છે કે નિરવધ છે એવી ચિંતાથી શું ? જે
મનુષ્યને તારા (ત્રિપુરા) વિશે ભક્તિ છે. તે જન નક્કી આ સ્તોત્રનો
પાઠ કરશો. હું દફપણે માનું છું કે હું લઘુ છું. સામાન્ય કરીને તારં
સ્તોત્ર રચાવ્યું છે. ૨૧.

શ્લોક મંત્ર - ૩૦ ઐ ૩૦ ઐ કલોં લક્ષ્મીં કુરુ કુરુ સ્વાહા |
ત્રિલોકજાપથી ધનાદ્યતા થાય છે.

श्री बप्पभाद्विसूरिकृतअनुभूत-
सिद्धसारस्वतस्तवः ।

सरस शांति सुधारस - द्रुतगिलंबितछंद

पाटण हे. ज्ञा. भं. प्रत नं. ९३८५१, डभोई प्रत नं. ५५६/५२२९, ५६२/

प ३९२ तथा सूरत ह. लि. ज्ञा. भं. प्रत नं. ४३५/३९९२

कलमरालविहङ्गमवाहना सितदुकूल-विभूषणलेपना॑ ।

प्रणतभूमिरुहामृतसरिणी प्रवरदेह-विभाभरधारिणी ||१||

अमृतपूर्णकमण्डलुधारिणी त्रिदशदानव-मानवसेविता ।

भगवती परमैव सरस्वती मम पुनातु सदा नयनाम्बुजम् । ||२||

जिनपतिप्रधिताखिलवाङ्मयी गणधराननमण्डपनर्तकी ।

गुरुमुखाम्बज-खेलहंसिका विजयते जगति श्रुतदेवता । ||३||

अमृतदीधिति-बिम्बसमाननां त्रिजगति जननिर्मितमाननाम् ।

नवरसामृतवीचि-सरस्वतीं प्रमुदितः प्रणमामि सरस्वतीम् । ||४||

विततकेतकपत्र-विलोचने विहितसंसृति॑-दुष्कृतमोचने ।

धवलपक्षविहङ्गमलञ्छिते जय सरस्वति ! पूरितवाञ्छिते ||५||

भवदनुग्रहलेशतरङ्गितास्तदुचितं प्रवदन्ति विपश्चितः ।

नृपसभासु यतः कमलाबला॒-कुचकला॑ ललनानि वितन्वते ||६||

गतधना अपि हि त्वदनुग्रहात् कलितकोमल-वाक्यसुधोर्मयः ।

चकितबालकुरङ्गविलोचना जनमनासि हरन्तिरां नराः ||७||

करसरोरुह-खेलनचञ्चला तव विभाति वरा जपमालिका ।

श्रुतिपयोनिधिमध्यविकस्वरोज्ज्वल-तरङ्गकलाग्रह॑-साग्रहा ||८||

द्विरदकेसरिमारिभुजङ्गमासहनतस्कराजरुजां भयम् ।

टी. १. भूषिता । २. संसकृत-संश्रित । ३. कलनानि-कलितानी । ४. सहसाग्रह ।

तव गुणावलिगानतरङ्गिणां न भवनां भवति श्रुतदेवते ॥१९॥

३०५ हीं कर्लीं ब्लूं ततः श्रीं तदनु हसकलहीं अथो ऐं नमोऽन्ते,
लक्षं साक्षाज्जपेद् यः कर्समविधिना सत्पा ब्रह्मचारी ।

निर्यान्तां चन्द्रबिम्बात् कलयतिमनसा त्वां जगच्चन्द्रिकाभां,
सोऽत्यर्थैऽवहिकुण्डे विहितधृतहुतिः स्यदशांशेन विद्वान् ॥१०॥

शार्दूल.

रे रे लक्षणकाव्यनाटककथाचम्पूसमालोकने
क्वायासं वितनोषि बालिश मुधा किं नप्रवक्त्राम्बुजः ।
भक्त्याराधय मन्त्रराजसहितां॑ दिव्यप्रभां भारतीं
येन त्वं कवितावितानं॒सविताद्वैतप्रबुद्धायसे ॥११॥

चंचच्चन्द्रमुखी प्रसिद्धै॑महिमा स्वाच्छन्द्यराज्यप्रदाऽनायासेन
सुरासुरेश्वरगणैरभ्यर्चिता भक्तिः॒ ॥१२॥

देवी संस्तुतवैभवा मलयजालेपाङ्गरङ्गद्युतिः
सा मां पातु सरस्वती भगवती त्रैलोक्यसञ्जीवनी ॥१३॥

स्तवनमेतदनेकगुणान्वितं पठति यो भविकः प्रमनाः प्रगेऽ॑ ।
स सहसा मधुरैर्वचनाऽमृतैर्नृपगणानपि रञ्जयति स्फुटम् ॥१४॥

। इति सरस्वतीस्तवः सम्पूर्णः ।
३० हीं कर्लीं ब्लूं श्रीं हसकल हीं ऐं नमः ।

टी. ५. ३० हीं कर्लीं - ३० कर्लीं ब्लूं ततः श्रीं - ३० हीं ऐं कर्लीं ब्लूं । ६. कलिशुभविधिना - सुचितरसुमनाः । ७. शांत्यर्थ । ८. महिमां - सेनानिशं नेनानिशं । ९. सविदिक्षा । १०. विशाल नयना । भावतः - वन्दिता । १२. प्रसुदा

ભાષાબ્દર

મનોહર હંસપક્ષી રૂપ વાહનવાળી, શેત વરણ, અલંકાર અને લેપથી (સુગંધી દ્રવ્ય) યુક્ત, પ્રણામ કરેલા (પ્રાણીઓ) રૂપી વૃક્ષોનું (સિંચન કરવામાં) અમૃતની નીક જેવા, ઉતામ શરીરની કાન્દિના સમૂહને ધારણ કરનારી, અમૃતથી ભરેલા એવા કમણડળ વડે મનોહર તેમજ દેવ, દાનવ અને માનવો વડે સેવિત એવી ઉતામ ભગવતી સરસ્વતી મારા નેત્ર-કમલને સર્વદા પવિત્ર કરો..

(અર્થાત् મને દર્શન આપો.).

૧...૨

જિનેશ્વરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સમસ્તસાહિત્યરૂપે, વળી ગાણધરોનાં મુખરૂપ મંડપને વિષે નૃત્ય કરનારી તેમજ ગુરુના વદનકમલને વિષે કીડા કરનારી હંસિકા એવી શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી) વિશ્વમાં વિજયી વર્તે છે.

૩

ચન્દ્ર મણડલ સમાન મુખવાળી, ત્રૈ જગતના સન્માન પામેલી તેમ જ નવસ્વરૂપી અમૃતના કલ્લોલોથી (મોજાંઅથી) પરિપૂર્ણ નદી સમાન એવી સરસ્વતીને હું હર્ષ પૂર્વક પ્રણામ કરું છું.

૪

હે વિસ્તૃત કેતક (કેવડા) નાં પત્ર જેવાં નેત્રવાળી ; (શારદા) ! જેણે સંસારરૂપી પાપનો ત્યાગ કરાવ્યો છે એવી હે (વાગીશ્વરી) ! હે શેત પાંખવાળા પક્ષીથી અંકિત (અર્થાત् હે હંસરૂપ વાહન વાળી શ્રુત-દેવતા) ! પૂર્ણ કર્યા છે મનોરથોને જેણે એવી હે (ભારતી) ! હે સરસ્વતી તું ! જયવંતી વર્તી.

૫

આપની કુપાના અંશથી ચંચળ બનેલા પંડિતો રાજ સભામાં એવું ઉચ્ચિત બોલે છે કે જેથી કરીને તેઓ લક્ષ્મીરૂપી લલનાનાં સ્તનની કલાની કીડાનો વિસ્તાર કરે છે. (અર્થાત् રાજસભામાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે.

૬

હે (શારદા !) નિર્ધન હોવા છતાં પણ તારી કૃપાથી મૃદુ (કોમળ) વચનામૃતની ઊર્ભિઓથી, અલંકૃત (થયેલા) તેમજ વિસ્મય પામેલાં મૃગાનાંબાળકનાં જેવાં નેત્રવાળા (બનેલા) મનુષ્યોના મનને અત્યંત હર્ચી લે છે.

૭

હસ્તરૂપી કલમને વિષે કીડા કરવામાં ચપળ એવી, તથા શ્રુતસાગરના મદ્યામાં વિકસ્વર તેમજ નિર્મલ એવા તરંગોની કલાને ચહેરા કરવાના આચ્રહવાળી, શ્રેષ્ઠ એવી તારી, જપ માલા વિશેષ શોભે છે.

૮

હે સરસ્વતી ! તારા ગુણોની શ્રેણીના ગાનને વિષે ચપળ એવા ભવ્ય (જનો) ને હાથી, સિંહ, મરકી, સાપ, દુઃમન, ચોર, રાજ તથા રોગાનો ભય (લાગતો) નથી.

૯

ॐ હ્રીં કલીં બલું ત્યાર પછી શ્રીં અને વળી ત્યાર બાદ હ, સ, ક, લ, અને હ્રીં ત્યાર બાદ ઐં અને અન્તમાં નમ : (અર્થાત �ॐ હ્રીં કલીં બલું શ્રીં હ, સ, ક, લ, હ્રીં ઐં નમ :) એવો જાપ જે બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ઉત્તમ તપ કરી ને હસ્ત સમાન (અર્થાત નંદાવર્ત યા શંખાવર્ત) વિધિ વડે સાક્ષાતું લાખ વાર જપે તેમ જ ચન્દ્રમણડલમાંથી બહાર નીકળી આવતી તથા વિશ્વને વિષે ચન્દ્ર-પ્રભા (ચાંદની) જેવી એવી તેને મનથી દેખે તે મનુષ્ય દશાંશ (દશ હજાર જાપ) પૂર્વક અર્દિનકુંડમાં ઘીનો હોમ કરે તે પ્રખરપણિત બને.

૧૦

હે બાળક ! નાશ વદન કમલ વાળો થઈને તું લક્ષ્ણા, કાબ્ય, નાટક, કથા અને ચય્યુ જોવામાં શા માટે ફોગાટ પ્રયાસ કરે છે. આ મંત્રરાજરૂપ ચન્દ્રથી ભક્તિપૂર્વક તું પ્રતિદિન સરસ્વતીનું આરાધના કર કે જેથી તું કવિતા કરવામાં સૂર્યના સમાન પ્રતાપી થઈ અસાધારણ પણિત થાય.

૧૧

ચલાયમાન ચન્દ્ર જેવા વદનવાળી, પ્રસિદ્ધ પ્રભાવવાળી, સ્વતંત્રતારૂપી રાજ્ય અર્પણ કરનારી, દેવ અને દાનવોના સ્વામીઓના સમૂહો વડે ભક્તિપૂર્વક અનાયાસે સ્તુતિ કરાયેલી, પ્રશંસા પામેલી સંપત્તિવાળા,

ચન્દન (મલયજ)ના લેપથી અંગાની રંગીન પ્રભાવાળી, તેમજ (સ્વર્ગ,
મત્ય અને પાતાલ રૂપી) ત્રિભુવનને સજુવન કરનારી એવી સુપ્રસિદ્ધ તે
ભગવાતી દેવી સરસ્વતી મારું રક્ષણ કરો. ૧૨.

જે ભવ્ય પ્રાણી પ્રકૃતિલિતચિત્પૂર્વક આ અનેક ગુણોથી યુક્ત સ્તોત્ર
સવારના પહોરમાં ભણો છે તે મધુર વચન રૂપ અમૃત વડે નૃપતિઓના
સમૃહોને પણ એકદમ સ્પષ્ટ રીતે પ્રસ્ક્રણ કરે છે. ૧૩.

अज्ञातकर्तृक- महामंत्रगार्भित-
श्रीसरस्वतीस्तोत्रम् ।

ॐ एँ ह्रीं श्रीं मंत्ररूपे विबुधजननुते देवदेवेन्द्रवंद्ये,
 चंचच्चंद्रावदाते क्षिपितकलिमले हारनीहारगौरे ।
 भामे॑ भीमाटृहास्ये भवभयहरणे भैरवे भीमवीरे,
 ह्राँ ह्रीं ह्रूँकारनादे मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥१॥

हा पक्षे बीजगर्भे सुरवररमणी - चर्चितानेकरूपे,
 कोपं वं ज्ञं विधेयं धरित धरिवरे योगनियोगमार्गे ।
 हं॒ सं॒ सः॒ स्वर्गराजप्रतिदिननमिते प्रस्तुतालापपाठे,
 दैत्यन्दैर्ध्यायमाने मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥२॥

दैत्यैदैत्यारिनाथैर्नमितपदयुगे भक्तिपूर्व स्त्रिसन्ध्यम्,
 यक्षैर्सिद्धैश्वन्मैरहमहमिकया देहकान्त्याऽतिकान्तैः ।
 आँ इँ ॐ विस्फुटाभाक्षरवरमृदुना सुस्वरेणासुरेणा-
 त्यन्तं॑ प्रोढीयमाने मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥३॥

टी. १. भीमे भीमाटृ हासे । २. ह्राँ ह्रीं ह्रूँ कार । ३. हं सं सः स्वर्ग जैश्व । ४. त्यन्तं प्रोढीयमाने ।

क्षाँ क्षीं क्षूँ क्षः स्वरूपे हन विषमविषं स्थावरं जंगमं वा,
 संसारे^५ संसृतानां तव चरणयुगे सर्वकालं नराणाम् ।
 अव्यक्ते व्यक्तरूपे प्रणतनरवरे ब्रह्मरूपे स्वरूपे,
 ऐं ऐं ब्लूँ योगिगम्ये मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥४॥

सम्पूर्णाऽत्यन्तशोभै शशधरधवलै रासलावण्यभूतैः,
 रम्यैः स्वच्छैःश्च कांतैः निजकरनिकरैश्चंद्रकाकारभासैः ।
 अस्माकीनं^७ भवाज्जं दिनमनुसततं कलमषं क्षालयन्ती,
 श्राँ श्रीं श्रूं मंत्ररूपे मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥५॥

भाषे^८ पद्मासनस्थे जिनमुखनिरते पद्महस्ते प्रशस्ते,
 प्राँ प्रीं प्रूं प्रः पवित्रे हर हर दुरितं दुष्टजं दुष्टचेष्ट ।
 वाचां^९ लाभाय भक्त्या त्रिदेवयुवतिभिः प्रत्यहं पूज्यपादे,
 चंडे चंडीकराले मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥६॥

नम्रीभूतक्षीतीश-प्रवरमणिमुकुटोद्घृष्टपादारविदे,
 पद्मास्ये पद्मनेत्रे गजगतिगमने हंसयाने विमाने ।
 कीर्तिश्रीबुद्धिं^{१०}-चक्रे जयविजयजये गौरीगं धारीयुक्ते,
 ध्येयाध्येयस्वरूपे मम मनसि सदा शारदे देवि तिष्ठ ॥७॥

विद्युज्ज्वालाप्रदीप्तां प्रवरमणिमयीमक्षमालं सुरूपां,
 रम्यावृत्तिर्धरित्री दिनमनुसततं मंत्रं शारदं च ।
 नागेन्द्रैरिन्द्रचन्द्रैर्मनुजमुनिजनैः संस्तुता या च देवी,
 कल्याणं सा च दिव्यं दिशतु मम सदा निर्मलं ज्ञानरत्नम् ॥८॥

करबदरसद्शमखिलभुवतलं यत् प्रसादतः कवयः ।
 पश्यन्ति सूक्ष्ममतयः सा जयति सरस्वती देवी, ॥९॥

५. संसारे संसृतानां । ६. ऐं क्लों ब्लूँ । ७. अस्माकीनं भवाज्य । ८. भास्वत् पद्मासनस्थे ।
 ९. वाचालाभिः स्वशक्त्या । १०. वृद्धि ।

इति श्रीमहामंत्रगर्भितं सरस्वतीदेवीस्तोत्रं सम्पूर्णम् ॥

મूलमन्त्रः

ॐ नमो ह्रीं वद वद वाग्वादिनी परममहादेवी मम वक्त्रे स्थिरवासं
कुरु कुरु जडतामपहर जडतामपहर श्रीश्रीशारदादेवी अखिलवाक् प्रकाशिनी
ह्रीं अहं क्रं ह्रूं ह्रीं ह्रीं शारदादेवी कल्लोलमहावाक् प्रकाशिनी अस्मन्मुखे
वासं कुरु कुरु कर्लीं अहं भ्रां भ्रूं ॐ वाग्देवी जयं ह्रीं क्षाँ क्षीं अहं ह्रीं
भारतीदेवी मम मुखे वासं कुरु कुरु जूँ ज्राँ वाग्देवी जयं महादेवी वज्रे
विद्याप्रकाशिनी ॐ ह्रीं श्रीं कर्लीं एँ अहं ॐ ह्रीं ह्रीं ह्रीं हः ॐ क्षीं क्षाँ क्रूँ
क्राँ भ्रूं भ्रः ॐ ह्रीं वं वं ज्रूँ भ्रूं हः ॐ भारती सरस्वती मम वक्त्रे वासं कुरु
कुरु स्वाहा ॥ દરેક ગાથાને અંતે ૨૧ વાર ગાણીએ પ્રસંગ થાય.

ભાષાન્તર

ॐ ह्रीं श्रीं ॐ मन्त्रऋપा (એવી હે સરસ્વતી !), હે પંડિતજનોથી
સ્તુતિ કરાયેલી, હે સુરો તેમજ સુરપતિઓને (પણ) વંદનીય, હે ચપળ
ચન્દ્રમા જેવી ઉજ્જવળ, જેણો કલિ (યુગા) ના કાદવનો નાશ કર્યો છે
એવી (મૌક્કિતક) હાર તેમ જ હિમના જેવી હે ગૌરી, હે ભયંકર
સ્વરૂપવાળી ! હે ભયાનક અટ્ટહાસ્ય કરનારી દેવી ! હે સંસારના
ભયને હરનારી ! હે ભેરવી ! હે ભયંકર પરાક્રમવાળી ! હ્રીં હ્રીં હ્રીં એ
શાબ્દના નાદવાળી શારદાદેવી ! તમે હુમેશાં મારા મનમાં રહો. ૧

હે હા રૂપી પક્ષવાળી ! જેની અંદર જીજમંત્રો રહેલા છે એવી,
દૈવોની ઉત્તમ સત્ત્રીઓથી પૂજાયેલી, અનેક રૂપવાળી, કોંપ વં ઝ બીજાક્ષરો
વડે ધારણા કરવા લાયક, ઉત્તમ (મંત્ર) ધારકોને ધારણા કરનારી,
યોગાના પ્રયોગાના માર્ગવાળી, હં સં સ : એ મંત્રક્ષરો પૂર્વક દેવલોકના
ઇન્દ્રો વડે પ્રતિદિન (દરરોજ) પ્રણામ કરાયેલી, (સ્વરના) આલાપ
(ગાયન) માં અભ્યાસ ને રજૂ કરનારી, દૈત્યરાજ વડે ધ્યાન કરાયેલી
હે શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૨

દેહની ધૂતિ વડે અતિશાય મનોહર, નમ્ર એવા દૈત્યો, દેવો, ચક્રો
તેમજ સિદ્ધો દ્વારા હું પહેલા - હું પહેલા એવી બુદ્ધિથી ભક્તિપૂર્વક
પ્રાતઃકાલે મધ્યાહ્નને અને સાયંકાલે જેના ચરણ યુગાલમાં નમસ્કાર
કરાયા છે એવી ! આં ઈં ઊં રૂપ સ્પષ્ટ પ્રભાવાળ અક્ષર વડે ઉત્તમ તેમ
જ મૃદુ એવા સ્વરથી અસુર દ્વારા અતિશાય ઉચ્ચ રીતે ગવાયેલી હે
શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૩

ક્ષાં ક્ષીં ક્ષૂં ક્ષઃ બીજ મંત્રરૂપી સ્વરૂપવાળા ! તમારું ચરણયુગાલ
સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા મનુષ્યોના સ્થાવર તેમજ જંગામ એવા વિષમ
વિષનો નાશ કરનારું થાઓ. અવ્યક્તતરૂપવાળી ! સ્કુટરૂપવાળી ! જેમણે
ઉત્તમ મનુષ્યોએ પ્રણામ કર્યા છે એવી હે બ્રહ્મસ્વરૂપી ! પોતાનામાં મગન
રહેનારી ! ઐં ઐં બ્લું (બીજમંત્રો) વડે યોગીઓને ગમ્ય ! હે
શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૪

હે શ્રી શ્રી મન્ત્રસ્વરૂપી શારદાદેવી ! પરિપૂર્ણ તેમજ અતિશાય
શોભાવાળા, ચન્દ્ર જેવા શૈત, રસ અને લાવણ્યમય,, રમ્ય, સ્વર્ણ,
મનોહર, ચન્દ્રકા સમાન પ્રભાવાળા, એવા પોતાના હસ્ત સમૂહ વડે
નિરંતર અમારા સંસારજનિત પાપનું પ્રતિદિન પ્રકાલન કરતા હે
શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૫

હે ભાષાસ્વરૂપા ! પદ્માસનને વિષે રહેલી ! હે તીર્થકરના મુખમાં
રમનારી, હે પદ્મ જેવા હસ્તવાળા, હે પ્રશંસનીય પ્રાં પ્રીં પ્ર્રું પ્રઃ : વડે
પવિત્ર, દુષ્ટોથી ઉત્પન્ન થયેલ દુષ્ટ ચેષ્ટાવાળા પાપને તું દૂર કર, તું દૂર
કર. પ્રતિદિન આત્મશક્તિ અનુસાર વાણીઓના લાભ માટે સ્વર્ગાની
લ્લીઓ દ્વારા ભક્તિથી પૂજાયેલા ચરણોવાળી ! ઉચ્ચ (પ્રચંડ) સ્વરૂપવાળી,
કોદ્ધથી ભયંકર હે શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૬

નમેલા પૃથ્વીપતિઓના દેદીપ્યમાન મહિામય મુકુટોથી સ્પર્શાયેલ
ચરણકમલવાળા, પદ્મ જેવા મુખવાળી ! કમળ જેવા નેત્રવાળી ! હાથીની
જેવી ચાલવાળી ! હંસરૂપી વાહનવાળી વિશિષ્ટ પ્રમાણસ્વરૂપી ! કીર્તિ,
લક્ષ્મી અને બદ્ધિના સમૂહવાળી જ્ય અને વિજય વડે વિજયશીલ !

ગૌરી અને ગાંધારીથી યુક્ત ! દ્યાનમાં ગોચર તેમજ અગોચર એવા સ્વરૂપવાળી, હે શારદાદેવી ! તમે સદા મારા મનમાં રહો. ૭

સૌદામિની વિજળી જવાલાનાં કિરણોની જેમ ઉજજવળ તથા સર્વોત્તમ ભહિઓથી નિર્ભિત, સુંદર ઇપવાળી જપ માળાને અને સારસ્વતમંત્રને પ્રતિદિન (હંમેશાં) ધારણ કરનારી, મનોહર ચિંતનવાળી એવી, જે દેવી નાગોન્દ્રો વડે તેમજ માનવો અને મુનિઓના સમૂહવડે સ્તુતિ કરાયેલી છે, તે સરસ્વતીદેવી હંમેશાં મને નિર્મલ જ્ઞાનરલ્ય અને દિવ્ય કલ્યાણ આપે.

સૂક્ખ ભતિવાળા કવિઓ જેની કૃપાથી સમસ્તભુવનતલને હાથમાં રહેલા બોરની જેમ જુએ છે તે સરસ્વતીરદેવી જય પામે છે. ૬

वस्तुपालमंत्रीकृत अष्टोत्तरशत (१०८)

श्री नामयुक्त श्रीसरस्वतीस्तोत्र ।

पाठण हे. ज्ञा. भं. प्रत नं. १७४४३, १४७५०, ८९२९

अनुष्टुप छंद

धिषणा धी मंति र्मेधा वाग् विभवा सरस्वती गीर्वाणी भारती भाषा ब्रह्माणी मागधप्रिया	॥१॥
सर्वेश्वरी महागौरी शड्करी भक्तवत्सला । रौद्री चाण्डालिनी चण्डी भैरवी वैष्णवी जया	॥२॥
गायत्री च चतुर्बाहुः कौमारी परमेश्वरी । देवमाताऽक्षयाचैव नित्या त्रिपुरभैरवी	॥३॥
त्रैलोक्यस्वामिनीदेवी माड्का कारुण्यसूत्रिणी । शूलिनी पद्मिनी रुद्री लक्ष्मी पड्कजवासिनी	॥४॥
चामुण्डा खेचरी शान्ता हुड्कारा चन्द्रशेखरी । वाराहि विजयाऽन्तर्धा कर्त्ता हर्त्ता सुरेश्वरी	॥५॥
चन्द्रानना जगद्धात्री वीणाम्बुजकरद्वया । सुभागा सर्वगा स्वाहा जम्भिनी स्तम्भिनी स्वरा	॥६॥
काली कापालिनी कौली विज्ञा रात्री त्रिलोचना । पुस्तक व्यग्रहस्ता च योगिन्यमितक्रिमा	॥७॥
सर्वसिद्धिकरी सन्ध्या खड्गिनी कामरुपिणी । सर्वसत्वहिता प्रज्ञा शिवा शुक्ला मनोरमा	॥८॥

माङ्गल्यरुचिराकारा धन्या काननवासिनी ।
 अज्ञाननाशिनी जैनी अज्ञाननिशिभास्करी ॥१९॥

अज्ञानजनमातात्व - मज्जानोदधिशोषिणी ।
 ज्ञानदा नर्मदा गङ्गा सीता वागीश्वरी धृतिः ॥२०॥

ऐकारा मस्तका प्रीतिः ह्रौं कार वदनाहुतिः
 कर्लीकारहृदयाशक्तिः रष्ट्रबीजानिराकृति ॥२१॥

निरामया जगत्संस्था निष्पञ्चा चलाऽचला ।
 निरुत्पन्ना समुत्पन्ना अनन्ता गगनोपमा ॥२२॥

पठत्यमूनि नामानि अष्टोत्तरशतानि यः ।
 वत्सं धेनुरिवायाति तस्मिन् देवी सरस्वती ॥२३॥

त्रिकालं च शुचि भूत्वा अष्टमासान् निरंतरम् ।
 पृथिव्यां तस्य बंध्रम्य तन्वन्ति कवयो यशः ॥२४॥

द्रुहिणवदनपद्मे राजहंसीवशुभ्रा,
 सकलकलुषवल्ली कन्दकुदालकल्पा ।
 अमरशतनताऽडिघ कामधेनुः कवीनां,
 दहतु कम्स्हस्ता भारती कल्मषं न: ॥२५॥

ભાષાન્તર

૧. ધીષણા – જ્ઞાન સ્વરૂપા.	૨૬. કૌમારી – બાળ મનોહરરૂપ વાળી.
૨. ધી – ચિન્તન શક્તિસ્વરૂપા.	૨૭. પરમેશ્વરી – પરમશક્તિ સ્વરૂપા.
૩. મતિ – કલ્પના શક્તિસ્વરૂપા.	૨૮. દેવમાતા – દેવોની માતા.
૪. મેઘા – બોધ શક્તિસ્વરૂપા.	૨૯. અક્ષયા – અવિનાશી શક્તિ.
૫. વાગ્ – વચન શક્તિસ્વરૂપા.	૩૦. નિત્યા – નિત્યા સ્વરૂપા.
૬. વિભવા – એશવર્યરૂપા.	૩૧. ત્રિપુરભૈરવી – ત્રણ શક્તિ વગોરે સંખ્યાત્મક વસ્તુની સ્વામિની.
૭. સરસ્વતી – વાણીની દેવી.	૩૨. તૈતોકય સ્વામિની દેવી – ત્રણોય લોકનું શાસન કરનારી દેવી.
૮. ગી : – વર્ણનશક્તિ.	૩૩. માંકા – સમૃદ્ધિસ્વરૂપા.
૯. વાણી – ધ્વનિરૂપા.	૩૪. કારૂણયસૂભ્રિણી – કરૂણા સ્વરૂપા.
૧૦. ભારતી – અર્થબોધસ્વરૂપા.	૩૫. શૂલિની – ભેદશક્તિ રૂપા.
૧૧. ભાષા – ઉત્ત્યારરૂપા.	૩૬. પદ્મિની – કમળ ધારણ કરનારી.
૧૨. બ્રહ્માણી – વૃદ્ધિરૂપા.	૩૭. ચુદા – ચૌદ્રરૂપવાળી.
૧૩. માગધ પ્રિયા – ભક્તપ્રિયા.	૩૮. લક્ષ્મી – સંપત્તિસ્વરૂપા.
૧૪. સર્વેશ્વરી – સર્વની સ્વામિની.	૩૯. પંકજવાસિની – કમળમાં નિવાસ કરનારી.
૧૫. મહાગૌરી – ઉજજવળ સ્વરૂપા.	૪૦. ચામુંડા – બ્રહ્મશક્તિ.
૧૬. શંકરી – સુખ કરનારી.	૪૧. ખેચરી – આકાશગામિની.
૧૭. ભક્ત વત્સલા – વાત્સલ્યરૂપા.	૪૨. શાન્તા – દોષરહિતા.
૧૮. રૌદ્રી – પ્રયંડરૂપા.	૪૩. હુંકારા – હું કારવાળી, હું (મંત્ર) ધ્વનિ કરનારી.
૧૯. ચાંડાલિની – તીક્ષ્ણરૂપા.	૪૪. ચંદ્રશોખરી – મંગાલરૂપા.
૨૦. ચંડી – ઉત્ત્રસ્વરૂપા.	૪૫. વારાહી – કલ્યાણસ્વરૂપા.
૨૧. ભૈરવી – ભયરૂપા.	૪૬. વિજયા – વિજય કરનારી.
૨૨. વેષાવી – સર્વવ્યાપકશક્તિ.	
૨૩. જ્યા – જ્યયરૂપા.	
૨૪. ગાયત્રી – સ્તુતિપાઠકની રક્ષાકરનારી.	
૨૫. ચાતુર્ભાહુ – ચાર હાથવાળી.	

૪૭. અન્તાર્ધી – પોતાનામાં લીન
થનારી.	૬૭. યોગિની – યોગરૂપા.
૪૮. કર્ત્રી – કર્તૃત્વશક્તિ.	૬૮. અભિત વિજમા – અમાપ
પરાક્રમવાળી.
૪૯. હર્તી – વિનાશશક્તિ.	૬૯. સર્વસિદ્ધિ કરી – સર્વ સિદ્ધિઓને
કરનારી.
૫૦. સુરેશરી – દેવોની સ્વામિની.	૭૦. સંદ્યા – સારીરીતે દ્યાન
કરવા યોગ્ય.
૫૧. ચંદ્રાનના – ચંદ્ર સમાન
મુખવાળી.	૭૧. ખર્ડિગની – વિનાશક
શક્તિવાળી.
૫૨. જગાદ્ધાત્રી – જગતનું પોષણ
કરનારી.	૭૨. કામરૂપિણી – દીર્ઘા અનુસાર
સ્વરૂપ ધારણાકરનારી.
૫૩. વીણાભુજકરદ્ધયા – વીણા॥
અને કમળને ધારણ કરમારી.	૭૩. સર્વસત્તવહિતા – સર્વે પ્રાણીનું
હિતકરનારી.
૫૪. સુભગા – સૌભાગ્યરૂપા.	૭૪. પ્રજા – વિશેષ ઉત્કૃષ્ટ
જ્ઞાનસ્વરૂપા.
૫૫. સર્વગા – સર્વવ્યાપક શક્તિ.	૭૫. શિવા – મંગાલ કરનારી.
૫૬. સ્વાહા – સારી રીતે આમંત્રિત
થયેલી.	૭૬. શુક્રા – તેજરૂપા.
૫૭. જંભિની – ભક્ષણ કરનારી.	૭૭. મનોરમા – મનોહર રૂપવાળી.
૫૮. સ્તંભિની – સ્તંભન કરનારી
(રોકનારી).	૭૮. માંગાલ્યરૂપિયકા – મંગાળ અને
પ્રિય સ્વરૂપવાળી.
૫૯. સ્વરા – ધ્યનિ અને સંગીત
સ્વરૂપા.	૭૯. ધન્યા – ભાગ્યરૂપા.
૬૦. કાલી – વિનાશરૂપા.	૮૦. કાનનવાસિની – વનમાં
વસનારી.
૬૧. કાપાલિની – શિવસ્વરૂપા.	૮૧. અફાનનાશિની – અફાનનો
નાસકરનારી
૬૨. કૌલી – શ્રેષ્ઠસ્વરૂપા.	૮૨. જૈની – જિન (તીર્થકર) ની
વાણીસ્વરૂપા.
૬૩. વિજા – વિશિષ્ટ જ્ઞાનરૂપા.	૮૩. અફાન નિશિભાસ્કરી –
અફાન રૂપી રાત્રિ માટે સૂર્યરૂપા.
૬૪. રાત્રી – જ્ઞાનરૂપ, પ્રકાશરૂપા.	
૬૫. પ્રિલોચન – (સૂર્ય, ચંદ્ર અને
અર્દીનરૂપ) ત્રણ લોચનવાળી.	
૬૬. પુસ્તક વ્યાચહરસ્તા – પુસ્તક
ધારણાકરનારી.	

૮૪. અજ્ઞાન જનમાતા – અજ્ઞાની જનની માતા. ૮૫. અજ્ઞાનોદધિશોષણી – અજ્ઞાનના સાગરને સૂકવી નાખનારી. ૮૬. જ્ઞાનદા – જ્ઞાન આપનારી. ૮૭. નર્મદા – આનંદ આપનારી. ૮૮. ગંગા – ગતિસ્વરૂપા. ૮૯. સીતા – લક્ષ્મીસ્વરૂપા. ૯૦. વાગીશ્વરી – વાણીની સ્વામિની. ૯૧. ધૃતિ – ધારણા કરનારી. ૯૨. એં કારા – એં બીજ મંત્ર સ્વરૂપા. ૯૩. ભર્તકા – ઉદ્ઘર્ષપા. ૯૪. પ્રીતિ – પ્રેમસ્વરૂપા. ૯૫. હ્રીં કાર વદનાહૃતિ – હ્રીં કારરૂપી મુખમાંથી આમંત્રિત કરાયેલી.	૯૬. કલીકારહૃદયા – કલીરૂપી હૃદયવાળી. ૯૭. શક્તિ – સામર્થ્યશાળી. ૯૮. અષ્ટબીજા – આઠ બીજ મંત્ર સ્વરૂપા. ૯૯. નિરાકૃતિ – સંશાયછેદનારી. ૧૦૦. નિરામયા – દોષરહિતા. ૧૦૧. જગત્સંસ્થા – જગતની આધાર રૂપા. ૧૦૨. નિષ્પંચા – પ્રપંચથી રહિત. ૧૦૩. ચલા – ચલિતતા, ગતિશીલતા ગતિસ્વરૂપા. ૧૦૪. અચલા – સ્થિરસ્વરૂપા. ૧૦૫. નિરૂત્પણા – ઉત્પત્તિરહિતા. ૧૦૬. સમૂત્પણા – સારી રીતે ઉત્પક્ષ થયેલી. ૧૦૭. અનન્તા – અન્તરહિતા. ૧૦૮. ગગાનોપમા – સર્વ વ્યાપન શીલા.

દેવી સરસ્વતી કુમારી કે વિષ્ણુની પત્ની ?

શ્રી હર્ષ નામના કવિએ ન્યાય બંડનખંડાધ નામનું કાવ્ય લખ્યું, પરંતુ તે વખતની રાજ્યસભામાં તે કાવ્યને કોઈ ઉત્કૃષ્ટ ન્યાય આપી શક્યું નહિ ત્યારે કોઈએ તેને સલાહ આપીકે “તારે તારા કાવ્યનો ન્યાય મેળવવો હોયતો કાશિમરની સરસ્વતીજીના ખોળામાં મૂકી દે અને જો દેવીના ખોળામાં ત્રણ દિવસ સુધી તે પડ્યું રહે તો તારા કાવ્યને ઉત્કૃષ્ટ ગણવામાં આવે અને જો માતાજી ખોળામાંથી દૂર ફેંકી દેશે તો તારા કાવ્યને નાપાસ જાહેર કરવામાં આવશે.” કવિ હર્ષના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેને પોતાના કાવ્યને હવે ન્યાય મળશે તેવી આશા જગી. ખૂમારી અને ઉત્સુકતાથી છલછલતો શ્રી હર્ષ કાશિમર, પહોંચી ગયો અને કાવ્ય, દેવીના ખોળામાં મૂકી દીધ્યું. મંદિરના દ્વાર બંધ કરી દેવામાં આવ્યા. સખત ચોકી પહેરો મૂકવામાં આવ્યો, જ્યારે મંદિર ખોલવામાં આવ્યું ત્યારે પુસ્તક ખોળામાંથી દૂર ફેંકાઈ ગયું હતું. ત્યારબાદ અન્નપાણીનો ત્યાગ કરીને હર્ષ ત્યાંજ બેસી ગયો અને મા સરસ્વતીને આહ્વાન કરીને કહ્યું.

“હે દેવી સરસ્વતી, મારા સર્જન માં એવી કઈ શ્રુટિ રહી ગઈ છે કે તે મારા કાવ્યને ખોળામાંથી દૂર ફેંકી દીધ્યું ?”

દેવી સરસ્વતીજીએ સ્વઘનમાં આવીને કવિ હર્ષને કહ્યું “તેં આ કાવ્યની અંદર મને કુમારિકાને વિષ્ણુની પત્ની રૂપે બતાવી છે, આજ મારી અપ્રસન્નતાનું કારણ છે.”

હવે મારી વાત સાંભળ દેવી, “જ્યારે મેં જોયું કે તું તો બ્રાહ્મણોના ઘરે, ઘરે જઈને બેઠી છે ત્યારે મને અતિશય પ્રાસ થયો અને તેથી જ મેં તને એક જગાએ સ્થિર કરી દેવા માટે મારી રચનામાં વિષ્ણુની પત્ની તરીકે જાહેર કરી દીધી.”

હર્ષની ચાતુર્યભરી આ વાતથી સરસ્વતી પ્રસન્ન થયાં અને તેના કાવ્યને ઉત્કૃષ્ટ રચનાનું પારિતોષિક મળી ગયું.

સરસ્વતી પ્રસાદ

વિશ્વવંદ્યા ! સધ્યવરદા ! ભક્ત વત્સલા !,
 હે મા ભગવતી સરસ્વતી !
 કેટલો બધો મીઠો મધુરો શાંદ છે ‘મા’
 તારો ‘મા’ શાંદ ઉર્યારતાં જ
 મોં ભરાઈ જાય છે, હૈયું તૃપ્ત થાય છે,
 ઈરણાઓ પરિતોષ પામે છે,
 ઘણું બધું માંગવાનું મન હતું પણ ‘મા’
 તારી અસ્મિતા જ અતિ ભવ્ય છે કે
 ઈરણાઓ – કામનાઓનું અસ્તિત્વ જ
 વિલીન થઈ જાય છે, છતાંચ તું
 આપ્યા વિના રહી જ ન શકે તો.....

- અમારા મોહકપાટને સધભેદી, અજ્ઞાન-તમસ્-કુમતિનો સર્વથા વિનાશ કરજે.
- મનના વિકલ્પ - વિમોહ - વિકૃતિઓને દૂર કરજે.
- દિલની દુર્મતિ - દાચિદ્રય - દીનતા દૂર કરજે.
- પાપ - તાપ - સંતાપ શમાવી શાંતિ - સમતા - સમાધિ આપજે.
- વિદ્યા - જ્ઞાન - બુદ્ધિ - પ્રજ્ઞાના પ્રકર્ષને આપજે.
- અભિલવિશ્વના સૌભાગ્ય કાજે નિઃસીમકર્ણા - મૈત્રી - પ્રેમનીપાવનગંગા, સમસ્તલોકમાં અસ્ખલિત વહાવજે અને
- અનંત શક્તિ - સમૃદ્ધિ - સિજ્ઝિનાં દ્વાર ઉધાડી જાજવલ્યમાન આત્મજ્યોતિર્સ્પ કેવલજ્ઞાનની સાધંત પ્રણોતા બનજે હો.

સરસ્વતી મંત્ર સાધના॥

મંત્રજાપ શરૂ કરતાં પહેલાં અનિ જરૂરી સામાન્ય વિધિ ચાને સાધનાશુદ્ધિ

- કોઈ પણ પ્રકારના દેવદેવીઓના મંત્ર જાપની શરૂઆત કરતાં પહેલાં ગુરુ મ. સા. ની આજ્ઞા કે અનુભવી વડીલોની સંમતિ લેવી.
- કોઈ પણ મંત્રની શરૂઆત શુદ્ધ દિવસે – ચંદ્રબળ વગેરે જોઈ શ્રેષ્ઠ સમયે ચાલુ કરવી.
- મંત્રસાધના માટે તીર્થભૂમિ, વનપ્રદેશ, પર્વતના ઊંચા સ્થાને, નદીતીરે, આશ્રમ, સાધનાકેન્દ્ર, મંદિર, દેરાસર-ઉપાશ્રય, ગૃહમંદિર કે ઘરના એકાંતસ્થાનમાં જ્યાં શાંતિ-સ્વચ્છતા ને સ્વસ્થતા જળવાય ત્યાં જાપ કરવો.
- પ્રભુપ્રતિમા કે ઈષ્ટદેવ-દેવીઓની પૂર્વદિશામાં વિધિપૂર્વક સ્થાપના કરી જાપ કરવો.
- જાપ દરમ્યાન સંપૂર્ણ મૌન અને શાંત બનવું.
- જાપ કરતાં પહેલાં જગ્યા શુદ્ધ કરી શુદ્ધ (કોરા) વરાઓ પહેરવાં.
- ચોખાદ અને સુગંધિત પવિત્ર વાતાવરણ વચ્ચે જાપ ચાલુ કરવો.
- કોઈ પણ મંત્રની શરૂઆત કરતાં પહેલાં ઓછામાંઓછી ૧ બાધા પારા (૧૦૮) ની શ્રી નવકાર મંત્રની માળા અથવા કોઈ ઈષ્ટ કે પવિત્રમંત્રની માળા ગણાવી.
- મા સરસ્વતી દેવીની સાધના કરતાં પહેલાં પવિત્રસ્થાને મા સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ અથવા આકર્ષક ફોટાઓ સુંદર લાગે તે રીતે મૂકવા. તેની સ્થાપના તે રીતે કરવી જેથી પડી ન જાય અને ખસેડવા ન પડે. અને સરસ્વતીદેવીની પીરિંકા રચવી. પીરિંકા પર વાસક્રેપ કરી શકાય.

- મંત્ર જાપ સ્ફટિકની માળાથી અથવા સુતરનીમાળાથી કરવો. અને તે માળાથી બીજો કોઈ મંત્રનો જાપ ન કરવો તથા બીજા કોઈને ગણવા ન આપવી.
- જાપની દિશા – પદ – આસન – માળા – સમય એક નિશ્ચિત રાખવા. ખાસ કારણ સિવાય ફેરફાર ન કરવો.
- જેટલી સંખ્યામાં જાપ નક્કી કરો તેટલા રોજ અખંડપણે નિયમિત ગણવા. વચ્ચમાં એકપણ દિવસ બાકી ન રહી જાય તે ખાસ લક્ષ્ય રાખવું.
- જાપ વખતે પદ્માસન ફાવે તો તે, નહીંતર સુખાસને બેસી દ્રષ્ટિને પ્રતિમા સંભુખ કે નાસાગ્રે સ્થિર કરી જાપ કરવો.
- મંત્રજાપ દરમ્યાન મનમાં ઉચાટ – ઉદ્ઘેગ કે જિજ્ઞાસા ન રાખવી. કલુષિત મનથી કરેલો જાપ નિષ્ફળ જાય.
- જાપ ઉતાવળથી કે અસ્પષ્ટ ઉચ્ચારથી ન કરવો, જાપ થોડો થાય તો ચાલે પણ શુદ્ધ અને મન પ્રસ્ત્ર રહે તે રીતે નિયમિત કરવો.
- જાપ કરતા વચ્ચમાં ખાડા પડે, સંંગ ન થાય તો તે શ્રુટિત ગણવાય. તેથી અખંડ (દિવસ ન પડે તે) રીતે ગણવો, જે દિવસે ખાડો પડી જાય તો બીજા દિવસે નવેસરથી ગણવો.
- જાપ વખતે દાંત પરસ્પર અડેલા ન રાખવા, બંને હોઠ અડેલા રાખી શરીરને ટહ્ઠાર અને સ્થિર રાખવું.
- મંત્રજાપની શરૂઆત શ્રેષ્ઠ મૂહુર્ત સૂર્યસ્વર ચાલતો હોય (પોતાના જમણાં નાકમાંથી શાસ ચાલતો હોય) ત્યારે પ્રબળ સંકલ્પ કરીને કરવો, ત્વરિત સિદ્ધિ મળે.
- કોઈ પણ મંત્ર વિધિપૂર્વક ગુરુ મ. સા. પાસેથી અહેણા કર્યા બાદ ઓછામાં ઓછો ૧૨૫૦૦ નો જધન્યથી કરવો. ૧ લાખનો જાપ આવશ્ય ફળ આપે અને તેથી વધુ થાય તો વધુ સારું (ઉપરોક્ત નિયમપૂર્વક ગણેલો હોય તો).

- જાપ દરમ્યાનના દિવસોમાં એકદમ સાદો અને હળવો આહાર લેવો. અભક્ષય - કંદમૂળ, તામસી વસ્તુઓ કે બજારની ખાદ્ય ચીજોનો અવશ્ય ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્યના પાલનપૂર્વક કરવો.
- આરાધના શરૂ કરતાં પૂર્વે શ્રી તીર્થકર ગણધરપ્રસાદાત् એષ: યોગ: ફલતું શ્રી લબ્ધિધરગૌતમકૃપયા ચ પદ બોલીને ચાલુ કરવો તથા ‘‘ઇમ વિઝં પટંજામિ સિજ્જાત મે પસિજ્જાત’’ એ પદ બોલીને ચાલુ કરવો. જેથી જાપ સફળ થાય. અને જાપ પૂરો થયા બાદ ક્ષમાપના માંગાવી.
- સાધના સિદ્ધિના સહાયક અંગો (૧) એક દ્રટ નિર્ણય (૨) શ્રદ્ધા-સ્વજાપમાં વિશ્વાસ બાહુદ્ય (૩) શુદ્ધ આરાધના (૪) નિર્ચતર પ્રયત્ન (૫) નિંદાવૃત્તિત્યાગ (૬) ભિતભાષણ (૭) અપણિગ્રહવૃત્તિ (૮) મર્યાદાનું પૂર્ણપાલન.

સરસ્વતીમંત્ર પ્રદાનવિધિ

મા સરસ્વતી શ્રુતદેવીની છબીસામે સ્તુતિ કરી. ઈરિયા. કરી ખમા. દઈ ઈચ્છા. સંદિસહ ભગવન શ્રુતદેવતા આરાધનાર્થ કાઉ કરું ? ઈચ્છં, શ્રુતદેવતા આરાધનાર્થ કરેભિ કાઉ. અક્ષત્ય નવકારનો કાઉસગ્ગા. પારી નીચેની થોય બોલવી. અથવા કોઈ પણ ઈછ પવિત્ર મંત્ર બોલવા.

સુયદેવયા ભગવઈ નાણાવરણીય કમ્મસંઘાયં ।
તેસિં ખ્રબેઠ સયય જેસિં સુયસાયરે ભતી ॥૧॥ પછી ખમા. દેવું
પછી પ્રાણાયામની વિધિ આ રીતે કરવી.

(૧) સ્વરથ બની જમણી નાસિકા દબાવી ડાબેથી શ્વાસ ધીરે ધીરે કાઢવો. અને શ્વાસ કાઢતાં.... રાગાત્મકં રક્તવાયું વિસર્જયામિ.. એમ બોલવું.

- (૨) પછી ડાબી નાસિકા દબાવી નસકોરેથી ધીરે ધીરે શાસ કાટવો
અને શાસ કાટતા.... દ્રેવાત્મકં કૃષ્ણવાયું વિસર્જયામિ.... |
એમ બોલવું વિચારવું.
- (૩) તે પછી શાંત બની સમતા રાખી જમણી નાસિકાને દાબી રાખી
ડાબા નસકોરેથી શાસ લેવો અને લેતી વખતે સત્ત્વોત્તમકં શુકલવાયું
આગૃહ્યામિ એમ બોલવું. અને ઊંડા શાસ લઈ સ્થિર કરી
નીચેનો મંત્ર (ઇષ્ટજાપ મંત્ર) ધારણ કરવો.
ॐ હ્રી કર્લી બ્રૂ શ્રી હસકલ હ્રી ઐ નમ: |

પછી ગ્રણ વાર ઉચ્ચાર કરી મોટેથી બોલવું, અને રોજ ૧ માળા
ગાણાવી.

જાપ પૂર્ણ થયા બાદ નીચેની સ્તુતિ ૩ વાર બોલવી.

..દેજે દેજે અભુધ શિશુને તું સદ્બુદ્ધિ દેજે,
રહેજે રહેજે મુજ પર સદા તું પ્રસન્ના જ રહેજે...

પછી આરતી ઉતારવી.

સરસ્વતી દેવીની આરતી

જય વાગીશ્વરી માતા જય જય જનની માતા

પદ્માસની ! ભવતારિણી ! અનુપમ રસદાતા

જય વાગીશ્વરી માતા૧

હંસવાહિની જલવિહારિણી અલિપત કમલ સમી (૨)

ઇન્દ્રાદિ કિન્જરને (૨) સદા તું હૃદયે ગમી

જય વાગીશ્વરી માતા૨

તુજથી પંડિત પાખ્યા કંઠ શુદ્ધ સહસા (૨)

યશાસ્ત્રી શિશ્યને કરતાં (૨) સદા હસિતમુખા

જય વાગીશ્વરી માતા૩

જ્ઞાનદ્યાનદાયિની શુદ્ધ બ્રહ્મકૃપા (૨)

અગાહિત ગુણદાયિની (૨) વિશ્વે છો અનૂપા

જય વાગીશ્વરી માતા૪

ઉદર્વગામિની મા તું ઉદર્વે લઈ લેજે (૨)

જન્મમરણાને ટાળી (૨) આમિક સુખ દેજે

જય વાગીશ્વરી માતા૫

રત્નમયી ! એઁ રૂપા સદા ય બ્રહ્મપ્રિયા (૨)

કરકમલે વીણાથી (૨) શોભો જ્ઞાનપ્રિયા

જય વાગીશ્વરી માતા૬

દોષો સહુના દહૃતાં દહૃતાં અક્ષય સુખ આપો (૨)

સાધક ઈચ્છિત અપી (૨) શિશ્ય ઉરને તર્પો

જય વાગીશ્વરી માતા૭

પછી નીચેની સ્તુતિ ફરી બોલવી.

તારા તેજ અને પ્રભા નીરખવા જે ગૂટના ગૂટ જે,

શ્રદ્ધાભક્તિતથા સ્વરૂપ જુજવા ના માનવો જ કળે ।

તારું દર્શનમાત્ર ગાત્ર ખીલવે એવી અમોને કળા,
સદ્ગુર્જિ સુખશાંતિ દઈ સરળતા સ્નેહે સિધાવો સદા ॥
પછી અંજલિ જોડી ક્ષમાપના મંગાવી.

ॐ આદ્વાનં નૈવ જાનામિ ન જાનામિ વિસર્જનં
|
પૂજાવિધિ ન જાનામિ પ્રસીદ પરમેશ્વરી ॥૧॥
ॐ આજ્ઞાહીનં ત્રિલ્યાહીનં મન્ત્રાહીનં ચ
યત્પૂત્રમ् ।
તત् સર્વ વૃત્પાયા દેશી | ક્ષમસ્વ
પરમેશ્વરી ॥૨॥

આ બંને શ્લોક જોવી વિર્સંજનમુદ્રાથી

ॐ સરસ્વતી ! ભગવતી ! પુનરાગમનાય સ્વસ્થાનં
ગચ્છ ગચ્છ સ્વાહા

૩ વાર વિસર્જન કરવું. પછી કોઈ પણ એક મંત્ર પ્રભાવ પાઠ/સ્તોત્ર બોલવું.
સરસ્વતી મંત્ર

- ॐ હર્ષી શ્રી કર્લી બ્રૂ ઐં નમઃ ।
રોજ ૧૦ માણા ગાણવાથી મૂર્ખ જ્ઞાની બને, જ્ઞાન ચડે, સર્વ સિદ્ધિ આપે.
- ॐ વદ વદ વાગ્વાદિનૈ નમઃ ।
સારા મુહૂર્તે શરૂ કરી રોજ ૧૦ માણા ગાણવી તથા ત્રિકાલ ગાણવી.
સત્ત્વરે સિદ્ધિ થાય.
- ઐં નમઃ ।

૩ દિવસમાં ૧। સવાલાખનો જાપ માની છબી સમક્ષ પવિત્રપણે થઈને કરવો.
ઉપાધ્યાય ચશોવિજયજી મહારાજે સિદ્ધિ કરેલ છે. બોજન જીર ખાંડ ધી સિવાય
કંઈ ન જગીએ સરસ્વતી પ્રત્યક્ષ થાય. વિદ્યા આવેનિ :સેણુ.

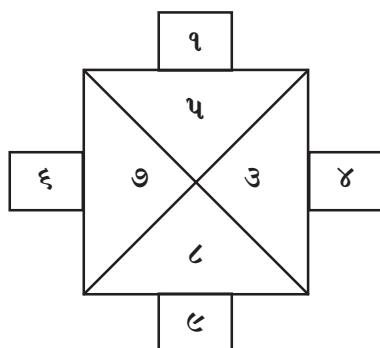
- ॐ એ હર્ષી શ્રી વદ વદ વાગ્વાદિની હર્ષી નમ: ।
દિવાળીમાં અહુમ (ત્રણ ઉપવાસ) કરીને પવિત્રપણે ૧૨ ॥ સાડાબાર
હજારનો જાપ કરવાથી સિદ્ધ થાય.
- ॐ હર્ષી શ્રી એ વદ વદ વાગ્વાદિની ! ભગવતી ! સરસ્વતી !
અહ્નુખવાસિની ! મમાસ્યે પ્રકાશં કુરુ કુરુ સ્વાહા ।
રોજ ૧૦૮ વાર ગાણવાથી જ્ઞાન ચઢે, બુદ્ધિ, તીક્ષણ થાય.
- ॐ એ સરસ્વત્યૈ નમ: ।
રોજ ૧૦ માણા સવારે ગાણવી, ૫૦ હજારનો જાપ કરવાથી સુંદર
પરિણામ મળે.
- ॐ હર્ષી હ સૌં સરસ્વત્યૈ નમ: ।
રોજ ૧૦ માણા ગાણવાથી વિદ્યાચઢે.
- દર પાંચમે એકાસણું (એક આસને બેસી એકજ વાર આહાર
કરવો) અથવા ઉપવાસ કરી સત્પુરુષો, જ્ઞાની પુરુષોને વંદન
કરવા. જ્ઞાની ગુરુજન સંભૂત ન હોય તો ઇશાન ખૂણામાં મુખરાખી
તીર્થકર પરમાત્મા અથવા શુભ દેવોને વંદન કર્યા પછી ‘‘તું રીમ
નભો નાણસ્સ’’ ની ૨૦ માણા ગાણવાથી જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થાય છે.
(વિશેષ ગુરુગામથી જાણાવું)

સારસ્વતી રંગ

વિદ્યા પ્રાપ્તિ માટે સારસ્વતી સ્થિક્યંગ -

શુભ દિવસે તામ્ર પત્ર ઉપર બનાવી, શુભ મુહૂર્તે સ્થાપન કરી દરરોજ અષ્ટગંધથી પૂજન કરી સાકરનું નૈવેદ્ય ધરવું. ખાસ કરીને નવરાત્રીના દિવસોમાં આરાધના કરવાથી શીથી ફળદાયી બને.

આ યંત્ર વિદ્યાપ્રાપ્તિના તેજોરસ્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે છે.

આ યંત્ર રવિપુષ્યના શુભયોગમાં બનાવી નીચેના મંત્રનો સવાલાખનનો જાપ કરવો.

ॐ હ્રીં શ્રી ચતુર્દશપૂર્વેભ્યો

નમો નમः ।

મહાવિદ્યાવાન થાય.

૫	૭	૨
૧૪	૨૧	૨૬
૨૮	૪૬૬	૫૬

હેમચંદ્રાચાર્યની સરસ્વતીસાધના॥

હેમચંદ્રાચાર્યના પિતા ચાચિંગ ધર્મનિષ્ઠ હતા અને માતા પાહિણીદેવી શીલગુણસંપક્ત લક્ષ્મીસ્વરૂપા હતાં. તેમના માતાને ગર્ભાદ્યાન સમયે એક સ્વખન આવેલું. તેમાં તેઓ તે વખતે ધંધુકામાં બિરાજમાન આચાર્યશ્રી દેવચંદ્રસૂરિને પોતે ચિંતામહિસ્તળ અર્પણ કરે છે તેમ જોવામાં આવ્યું હતું. પ્રબંધકોશમાં તેઓ ગુરુદેવચંદ્રસૂરિનાં ચરણામાં આખ્રફળ અર્પણ કરે છે તેવાં સ્વખનો ઉલ્લેખ છે. પાહિણીદેવીએ પોતાના સ્વખની વાત ગુરુદેવને કરી. તેમણે તેનો ફળાદેશ બતાવતાં કહ્યું કે ‘‘પાહિણીદેવી તમારી કૂખથી પુત્રરત્નનો જન્મ થશે તે જૈન શાસનરૂપ સમુદ્રમાં કૌસ્તુભમહિણી જેમ પ્રભાવક થશે.’’ ગુરુદેવના વચન સાંભળી દેવી પ્રસક્ત થયાં અને ધર્મઆરાધનામાં વૃદ્ધિ કરતાં ગયાં.

વિ. સં ૧૧૪૫ના કારતક સુદ પૂર્ણિમાની મદ્યરાગીએ ગુરુવાણી મુજબ પાહિણીદેવીએ તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. બારમા દિવસે બાળકનું નામ ચંગાદેવ રાખવામાં આવે છે. ચંગાદેવ પાંચ વર્ષનો હતો ત્યારે તેને લઈ પાહિણીદેવી ગુરુદેવનાં દર્શને ગયાં હતાં, ત્યાં ચંગાદેવ બાળસુલભ ચપળતાથી ગુરુના આસન પર બેસી ગયો. ગુરુદેવ આ જોતાં પાહિણીદેવીને તેના સ્વખની યાદ દેવડાવી અને બાળકનું મુખારવિંદ જોઈ સામુદ્રિક શાસ્ત્ર પ્રમાણે ભવિષ્ય ભાખતાં કહ્યું કે તમારા સ્વખને અનુરૂપ તમારો આ કુળદીપક જૈનધર્મનો વિશેષ પ્રભાવક થશે માટે આ બાળક શ્રમણસંઘને અર્પણ કરો. માતા પાહિણીદેવીને પ્રથમ તો કચવાટ થયો, પરંતુ શાસનની સર્વાંગી ઉજ્જ્વલિત માટે પોતાના પ્યારા પુત્રને દેવચંદ્રસૂરિનાં ચરણામાં અર્પણ કરી પોતે ધન્યતા અનુભવી. દેવચંદ્રસૂરિ બાળકને લઈ ધંધુકાથી ખંભાતીર્થ ગયાં અને ત્યાં વિ. સં. ૧૧૫૦ના માઘ સુદ ૧૪ને શાનિવારના રોજ તેમને મુનિદીક્ષા આપી. બાલમુનિનું નામ સોમચંદ્ર રાખવામાં આવ્યું.

મુનિ સોમચંદ્ર વિદ્યાભ્યાસમાં આગામ વધે છે અને ગ્રંથોના પરિશીલનમાં નિમગ્ન રહે છે. તેમની દીક્ષા ના શરૂઆતના સમયમાં તેમણે વર્તમાન પાટણાથી ૭ કિ. મી. દૂર ઉના માર્ગો અત્યારના આધાર ગામે (જૂનું નામ

અગ્રહાર હતું) નદી કિનારે માતા સરસ્વતીની મૂર્તિ છે ત્યાં લાબો સમય ઉપાસના કરી હતી. હાલ આ મૂર્તિ નદીકિનારેથી આધાર ગામમાં લાવવામાં આવી છે અને વ્યવસ્થિત મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી છે. આ ગામમાં તે ‘‘કુંવારકા માતા’’ તરીકે પૂજાય છે. હજુ પણ દર વરસે ફાગણ સુદ ૧૪ના રોજ ટોલ, પ્રાંસાં વાજિઓ સાથે મૂર્તિને નદી કિનારે તેના મૂળસ્થાને લઈ જવાય છે, જ્યાં બે દિવસ મેળો ભરાય છે અને આજુબાજુના પ્રદેશોમાંથી લોકો દર્શનાર્થે આવે છે. બે દિવસ બાદ ફાગણ વદ-૧૩ના રોજ વાજતેગાજતે વાજિઓ સાથે ગામના મંદિરે મૂર્તિને પાછી લાવવામાં આવે છે. વર્તમાન આધાર ગામના પૂજારી કહે છે કે અહીં કોઈ મોટા જૈનમુનિએ સરસ્વતીની સાધના કરી હતી તે જ અભિપ્રાય ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટીના ડૉ. જગાદીશ દવેનો છે.

થોડા સમયમાં મુનિ સોમચંદ્રની દિગ્ગાજ વિદ્વાનોમાં ગણતરી થવા લાગી. તેમણે તર્કશાસ્ત્ર, ન્યાય, કવિતા, છંદ, સાહિત્યશાસ્ત્રની અનેકવિધ શાખાઓનું ગંભીર અધ્યયન કર્યું. મુનિ સોમચંદ્રએ કાશ્મીર પ્રવરપુર નિવાસીની વિધાષ્ઠાત્રી માતા સરસ્વતીદેવીની આરાધના કરવા જવાનો પોતાનો વિચાર ગુરુદેવ દેવચંદ્રસૂરિ સમક્ષ વ્યક્ત કર્યો. ગુરુદેવનો આદેશ મળતા મુનિવર્યે કાશ્મીર તરફ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. પ્રવાસ કરતાં કરતાં મુનિ રાજસ્થાનમાં શિારોહી જિલ્લાના પિંડવાળા ગામથી ૩ કિ. મી. દૂર અગ્રારી ગામે આવ્યા ત્યાં બાવન જિનાલય છે, ત્યાંથી પોણો માઈલ દૂર માતા સરસ્વતીનું જૂનું મંદિર છે, આજે પણ માતા સરસ્વતીની શ્યામ વર્ણની અને પાંચ કૂટ ઊંચી મૂર્તિ ત્યાં છે. મુનિજી રાત્રિ મુકામ દરમિયાન જ્યારે દ્યાનમાં બેઠા હતાં ત્યારે માતા સરસ્વતીએ પ્રસક્ત થઈ સાક્ષાત દર્શન દીધાં હતાં અને કહ્યું હતું ‘‘હું તમારા ઉપર પ્રસક્ત છું, તમારે લાંબે જવાની જરૂર નથી. હે વત્સ તમે જ્યાં હશો ત્યાં તમારી ઈરણા મુજબ સાહિત્યસર્જન કરી શકશો અને સર્વે ઈરણા પૂર્ણ થશો.’’ આ સ્થળે મુનિએ એકવીસ દિવસનું અનુષ્ઠાન કર્યું હતું અને આજે પણ અનેક જૈન મુનિઓ ત્યાં સાધના કરવાં જાય છે. અગ્રારીના બાવન જિનાલયમાં આજે હેમચંદ્રાચાર્યની મૂર્તિ છે.

મુનિશ્રી સોમચંદ્ર આ રીતે માતા સરસ્વતીની મહાન કૃપા પ્રાપ્ત થતાં, પ્રવરપૂર-કાશ્મીર તરફની યાત્રા અટકાવી ગુરુદેવ પાસે પાછા ફર્યા અને વિદ્યાભ્યાસમાં રત થઈ ગયા.

સમય જતાં સર્વ પ્રકારે તેમની યોગ્યતા જોતાં વિ. સ. ૧૧૬૬ના વૈશાખ સુદ ૩ના રોજ એકવીસ વર્ષની નાની વયે તેમની આચાર્યપદે નિયુક્તિ કરવામાં આવી. આચાર્યપદવી પ્રાપ્ત થતાં પરંપરા અનુસાર તેમનું નામ શ્રી હેમચંદ્રસૂરી રાજવામાં આવ્યું, ત્યારે જ તેમના માતુશ્રી પાહિણીદેવી શ્રમણી દીક્ષાગ્રહણ કરી સાધ્યી થયાં અને તેમને પ્રવર્તિની સ્થાપન કરવામાં આવ્યાં. આચાર્યપદ મળતાં તેમની કીર્તિ ચારે તરફ વિસ્તરવા લાગી.

પાટણ નરેશ સિદ્ધાર્થ, કંબિ હેમચંદ્રાચાર્યના બુદ્ધિબળથી અને શીધ કવિત્વ-શક્તિથી અત્યંત પ્રભાવિત હતા. હેમચંદ્રાચાર્યને તેમણે રાજ દરબારમાં પદ્ધારવા આમંત્રણ આપ્યું ત્યારથી સિદ્ધાર્થ મહારાજ સાથે ઘરોબો વધતો ગયો અને સમય જતાં તે રાજના ખાસ સલાહકાર તરીકે ગણાવા લાગ્યા અને રાજ્યમાં તેમની વગ વધતી ગઈ.

ગુર્જરનરેશ સિદ્ધરાજે માલવ દેશ ઉપર વિજય મેળવ્યો ત્યારે અટકળ સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી, પરંતુ સરસ્વતી વિનાની સંપત્તિ તેમને બિજ્ઞતા આપતી હતી, કારણાકે માલવરાજનું મૂલ્યવાન સાહિત્ય તેમની શોભા અને યશકીર્તિમાં અભિવૃદ્ધિ કર્તૃં હતું, તેવું ગુજરાતમાં ત્યારે ન હતું. માલવાના ગ્રંથભંડારો જોતા રાજને તેના એક મહાન ગ્રંથ તરફ નજર કરી પૂછ્યું. ‘‘આ શું છે ?’’ ગ્રંથપાલે જણાવ્યું આ રાજ બોજનું સ્વરચિત ‘‘સરસ્વતી કંઠાભરણમ્’’ નામનું વ્યાકરણ છે. વિદ્વતશિરોમણિ બોજરાજ શાષ્ટ્રાસ્ત્ર, અંલકારશાસ્ત્ર, નિમિતશાસ્ત્ર, ચિકિત્સાશાસ્ત્ર, રાજસિદ્ધાત, વાસ્તુશાસ્ત્ર, અંકશાસ્ત્ર, સ્વખણશાસ્ત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર આદિ ગ્રંથોના વિદ્વાન રચનાકાર છે. પ્રશ્નચૂડામણિ, મેધમાલા, અર્થશાસ્ત્ર, વ. ગ્રંથોની રચના તેમણે કરી છે. રાજન સિદ્ધરાજ વિદ્યાપ્રેમી હતા જ, પોતાની ઓછપ દૂર કરવા તેમણે રાજ્યમાંથી સર્વ વિદ્વાનોની સબા બોલાવી અને

સર્વની દદ્ધિ હેમયંદ્રાચાર્ય ઉપર સ્થિર થઈ. રાજાએ આચાર્યશ્રીને લોકોપકાર માટે નવા વ્યાકરણાની રચના કરવા વિનંતી કરી. તેમણે તે સહૃષ્ટ સ્વીકારી અને જોરદાર તૈયારી કરી. આચાર્યશ્રીના કહેવાથી રાજને કાશ્મીર પ્રદેશાંતર્ગત પ્રવરદેશના ભારતીય કોષમાંની આઠ વિશાળ વ્યાકરણાની પ્રતો મંગાવી. આ ગ્રંથો લાવવા માટે ઉત્સાર નામના પંડિતને મોકલવામાં આવ્યા હતા. વ્યાકરણાંગ્રંથનું ગંભીર અધ્યયન કર્યા બાદ આચાર્યશ્રીએ પંચાગપૂર્ણ ઉત્તમ વ્યાકરણ ગ્રંથની પ્રાકૃત-સંસ્કૃતમાં રચના કરી. તે મહાન ગ્રંથમણિ એટલે ‘‘સિદ્ધહેમ શાણનુશાસનમ્.’’ આ ગ્રંથ પૂર્ણ થતાં તેને હાથીની ઉપર સોનાની અંબાડીમાં પદ્ધરાવી નગારમાં ફેરવવામાં આવ્યો હતો. આ ગ્રંથથી સાહિત્ય ધન્ય થઈ ગાયું અને રાજનની અને આર્યાની કીર્તિ દેશ-પરદેશમાં ફેલાઈ. વિદ્ધાનોએ, પંડિતોએ અને રાજપુરોહિતોએ એણ વરસ તેનો અભ્યાસ કરી તેને પ્રમાણિત કર્યો. રાજ સિદ્ધાર્થે સાતસો લહિયાઓ રાખી તેની પ્રતિલિપિઓ તૈયાર કરાવી. અંગા, બંગા, કલિંગા, લાટ, કર્ણાટક, કોકણા, મહારાષ્ટ્ર, સૌરાષ્ટ્ર, વલ્સા, કચ્છ, માલવ, સિંધુ, સૌવિર, નેપાળ, પારસ, મુર્દુ, હિરદ્વાર, કાશી, ગાયા, કુરુક્ષેત્ર, કાન્યકુર્જ્જ, ગૌડ, કામરૂપ, સપાદલક્ષ, સિંહલ, જાલંધારી, કૌશિક, આદિ અનેક પ્રદેશોમાં મોકલી તેનો પ્રચાર કર્યો.

આચાર્યશ્રી જ્ઞાનના ભંડાર હતા. તેમણે વિપુલ પ્રમાણામાં વિવિધ ગ્રંથોની રચના કરી છે અને સાહિત્યના દરેક વિષયમાં શ્રેષ્ઠતમ સર્જન કર્યું છે. તેમની રચનાઓ સાડાત્રણ કરોડ જ્લોક પ્રમાણ કહેવાય છે. તેમ રાજશોખરજી લખે છે અને પણ્ણાવલીમાં પુનઃ પુનઃ તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. હેમયંદ્રાચાર્યની અપરિભિત જ્ઞાનશક્તિથી પ્રભાવિત થઈ તે સમયના સર્વધર્મના વિદ્ધાનોએ એક થઈ તેમને ‘‘કલિકાલ સર્વજ્ઞ’’ ના બિરુદ્ધથી નવાજ્યા હતાં.

હેમયંદ્રાચાર્યનો પ્રભાવ રાજાધિરાજ તથા સામાન્ય પ્રજાજનપર્યત પણ હતો, કારણ તેઓ જેટલા વિદ્ધાન હતા તેટલા જ નખ પણ હતા. તિરનારની

યાત્રા સમયે તેમણે પોતાની સ્તુતિ બોલી હતી અને કહ્યું હતું કે મારા પુરોગામીઓની કૃતિ મહાન અર્થયુક્ત છે, જ્યારે મારી રચના અશિક્ષિતની આલાપકલા જેવી છે.

‘‘સિદ્ધ હૈમ શાબ્દાનુશાસન’’ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત વ્યાકરણ છે. તેમાં ૪૬૮૫ સૂત્રો છે. ‘‘અભિધાન ચિંતામહિના’’ તેમના દ્વારા રચાયેલો વિશાદ કોષ છે. તેમાં છ કાંડ તથા ૧૦,૦૦૦ શ્લોક છે. તેમાં એક એક વસ્તુના અનેક પર્યાયવાચી સંસ્કૃત નામોનો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરાંત તેના પરિશિષ્ટમાં ૨૦૪ શ્લોકોની રચનાઓ છે. ‘‘અનેકાર્થ સંગ્રહકોષ’’ માં એક શાબ્દના અનેક અર્થ આપેલા છે. ‘નિઘંટકોષ’ માં વનસ્પતિશાસ્ત્રને લગતા છ પ્રકારના શાબ્દસમૂહ આપવામાં આવ્યા છે. તેમાં વૃક્ષ, ગુલ્ફ, લદા, શાક, તૃણ અને ધાન્ય વિષે વિશેષ માહિતી તેમ જ વિશેષણ કરવામાં આવ્યું છે. હેમાચંદ્રાચાર્ય નિઘંટુ પ્રકારના છ કોષ તૈયાર કર્યા હતા, તેમાંથી આજે ફુકત પ્રણ જ ઉપલબ્ધ છે. તેમાં બેમાં વનસ્પતિ વિષે અને એકમાં રટ્ણો તથા કીમતી પથ્થર વિષે શાબ્દકોષ આપ્યો છે.

‘‘કાવ્યાનુશાસન’’ એ તેમનો અંલકારશાસ્ત્રનો ગ્રંથ છે અને તેના ઉપર ‘‘અંલકાર ચુડામહિના’’ નામની નાની અને ‘‘વિવેક ચુડામહિના’’ નામની વિસ્તૃત એમ બે ટીકાઓ લખી છે. આ ગ્રંથમાં નાટ્યશાસ્ત્ર પણ સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે, જેમાં તેમણે ગુણાના પ્રકાર શાબ્દાલંકાર, અર્થાલંકાર, નાયક-નાયિકાનો ભેદ તથા લક્ષણ આપ્યાં છે. વિવિધ વિષયોની છણાવટ કરી છે.

‘‘છંદાનુશાસન’’ માં તેમણે ૭૬૪ સૂત્રોમાં જુદાજુદા ચારસોથી વધારે છંદોના બંધારણની ચર્ચા કરી છે. તેના પ્રયોગો સમજાવવા અસાધારણાભૂત ગ્રંથ છે. પ્રમાણામીમાંસામાં પ્રમાણ લક્ષણા, પ્રમાણ વિભાગા, પરોક્ષ લક્ષણા, પારાર્થાનુમાન, હેત્વાભાસ, વાદલક્ષણા, વ. ની પારિભાષિક ચર્ચા જેન સૂત્ર સિદ્ધાંતોને દ્યાનમાં રાખી કરવામાં આવી છે.

‘‘દ્વયાશાય મહાકાવ્ય’’ એ દીતિહાસ અને વ્યાકરણનો સુભેદ્ર બેસાડી સંપૂર્ણ સોલંકી વંશના સુર્વણાકાળ એટલે મૂળરાજ સોલંકીથી કુમારપાળના

સમય સુધીનો ચુગાનો ઈતિહાસ આલેખે છે. સિદ્ધહેમ વ્યાકરણના નિયમોના ઉદાહરણ સાથે કથાવસ્તુ લઈ આ મહાકાવ્યની રચના થઈ છે.

‘‘યોગશાસ્ત્ર’’ ગ્રંથની રચના ખાસ કુમારપાલ રાજાની વિનંતીથી કરવામાં આવી હતા. તેમાં લખાયેલાં શાસ્ત્રો, સદગુરુની વાણી તેમ જ પોતાના આત્માનુભવનો આધાર લઈ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેમાં પતંજલિ યોગસૂત્રના અષ્ટાંગયોગ, સાધુનાં મહાગ્રતો અને ગૃહસ્થા બાર વ્રતોનો સુંદર સમન્વય કર્યો છે. કુમારપાલ રોજ સવારે યોગશાસ્ત્ર સ્વાધ્યાય કર્યા બાદ જ દંતધવન કરતા હતા અને આજે પણ જૈનમુનિઓ આ ગ્રંથનો ઉત્કંઠાથી અભ્યાસ કરે છે.

‘‘ત્રિષ્ણિશલાકા મહાપુરુષ ચરિત્ર’’ નામક તેમનું મહાકાવ્ય ૩૬૦૦૦ શ્લોકોનો મહાન ગ્રંથ છે. તેમને મહાકવિનું બિરુદ્ધ મળેલું. શલાકાપુરુષ એટલે જે મહાપુરુષના મોક્ષ વિષે કોઈ શંકાને સ્થાન નથી તેને શલાકાપુરુષ કહેવામાં આવે છે. આવા શ્રેષ્ઠ શલાકાપુરુષ એટલે ભગવાન અધિભદેવથી મહાવીર સ્વામી સુધીના ચોવીસ તીર્થકર, ભરત સહદેવ, સગર, સનતકુમાર આદિ બાર ચક્રવર્તીઓ, રામ, કૃષ્ણા, વ. વાસુદેવો અને રાવણ જરાસંધ વ. નવ પ્રતિવાસુદેવો તથા લક્ષ્મણા, બળભદ્ર, વ. નવ બળદેવ. આ પ્રમાણે કુલ ૬૩ શલાકાપુરુષોના પૂર્વ ભવોની વિગતો આ મહાકાવ્યમાં અપાઈ છે.

આ સમગ્ર ગ્રંથ એક મહાસાગર જેવો છે, કારણ તેમાં ફક્ત જીવનચરિત્રો નહીં, પરંતુ ચરિત્રનાયકોના વખતમાં તેમના રાજ્યની વ્યવસ્થા, સ્થળ અને કાળનું વિગતે વર્ણન, ભૂગોળ, ખગોળ, અતુઓ, સમાજવ્યવસ્થા, ધાર્મિક, સામાજિક, ઉત્સવો ઈત્યાદિનો ચિતાર મળે છે. ઉપરાંત બીજી અનેક નાની મોટી પૌરાણિક કથાઓ-આખ્યાયિકાઓનો તેમાં સમાવેશ થયો છે.

તેમાં તત્ત્વજ્ઞાન, જૈન તેમજ ઈતર પંરાપરાનો ગાહન ઈતિહાસ, સંપૂર્ણ વિગતો આપવામાં આવી છે. એમની આ મહાન કૃતિને દરેક જૈન શ્રમણાભગાવંત એક ગ્રંથરળન તરીકે સ્વીકારે છે અને તેનો સ્વાધ્યાય

કરે છે. આવા હેમયંડ્રાચાર્ય અનેક ગ્રંથરલોનો અમૃત્ય ખજાનો જગતને આપી જ્ઞાનનો અદ્ભુત વારસો આપ્યો છે. પાટણ તે સમયે વિદ્વાનોનું આશ્રયસ્થાન હતું અને ઘણા ધૂર્ણંધર શિષ્યો તેમણે તૈયાર કર્યા હતા. તેમની કૃતિઓ પણ સાહિત્યજગતમાં અમરસ્થાન પામી છે. આવા યુગ પ્રવર્તક કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમયંડ્રાચાર્ય વિ. સં. ૧૨૨૬(ઈ. સ. ૧૧૭૩) માં ૮૪ વર્ષની ઉભરે પાટણમાં કાળર્થમ પાચ્યા. તેમના મુત્યુની જાણ છ મહિના અગાઉ થઈ હતી. તે તેમણે કુમારપાળને તેમજ ગુરુબંધુ પ્રધુઅન્સૂરિને કરી હતી અને છેલ્લે તેમણે અનશાનગ્રત અંગીકાર કરેલું. જે જગતાએ તેમના અંત્યેષ્ટિ સંસ્કાર કરવામાં આવ્યા હતા ત્યાંથી રાજ કુમારપાળે ભર્મ લઈ માથે ચડાવેલી. હજારો મુનિઓએ રાજ કુમારપાળનું અનુકરણ કર્યું અને તેની રજ માથે ચડાવી હતી. એ સ્થાને તેથી ખાડો થઈ ગયો જે ‘‘હેમ ખાડા’’ તરીકે આજે પણ પાટણમાં જાણીતો છે. આચાર્યશ્રી અલૌકિક પ્રતિભાથી પરિપૂર્ણ હતાં. તેમના સમયમાં જેન ધર્મ જ નહીં, સમગ્ર ભારતીય સંસ્કૃત પ્રાણવાન બની ગઈ હતી, એટલે જ તેઓ યુગપ્રવર્તક તરીકે ઓળખાયા હતા.

આવા અનન્ય, અપૂર્વ પ્રતિભાસંપ્રક્ષ, સમર્થ સાહિત્યકાર, પ્રકંડ પંડિત, મહાન યુગપ્રવર્તક, કલિકાલ સર્વજ્ઞશ્રી હેમયંડ્રાચાર્યની સરસ્વતી સાધના ચિરસ્મરણીય રહણે.

– પ્રમેશ ગાંધી ‘પદ્મનાભ’

દેજે દેજે અબુધ શિશુને તું જ સદ્ગુણ્ય દેજે,
રહેજે રહેજે મુજ પર સદા, તું પ્રસન્નાજ રહેજે.

હિં દ ય ભા | ચ

પ્રાર્થભિક શિક્ષણ અમારા નાના ગામ ખાંભામાં પૂર્ણ કર્યા પછી પિતાજુએ
મને આગામ ભણાવા અમરેલીની ખેતાણી જૈન બોર્ડિંગમાં મોકલ્યો બોર્ડિંગ
(છાત્રાલય) ના ગૃહપતિ અમરેલીના વિદ્યાગૃહ પૂજય નવલભાઈ જોખીના
સાનિદ્યમાં રહેવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.

છાત્રાલયમાં દરરોજ વહેલી સવારે અને રાત્રે પ્રાર્થના થતી. પ્રાર્થનામાં
પ્રથમ સ્તુતિ દ્વારા સરસ્વતી વંદના થતી પછી જિનસ્તવન ગાવાતું.
પ્રાર્થના આછા બ્લુ લેમ્ફના અજવાળા નીચે મા સરસ્વતી ની છબી સામે
અમે ગાતા.

પે'લા મોરલાની પાસ, બેઠા શારદા જોને...
અમને ભણાતા આનંદ થાય, માતા શારદા જોને.

વર્ષો પછી આજે પણ આ સ્મરણો અકબંધ જળવાઈ રહ્યાં છે.
સૃતિની પેટી ખૂલે ત્યારે મન પુલકિત થઈ જાય છે.

થોડા વર્ષો પહેલા રનેહી શ્રી જુતેન્દ્ર કામદારનો ફોન આવ્યો, નવરાત્રિમાં
સરસ્વતી મંત્ર સાધના શિબિરમાં જોડાવાનું આમંત્રણ આપ્યું. પહેલેથીજ
મા સરસ્વતી પ્રત્યે અહોભાવ અને સરસ્વતી મંત્રો વિશે જાણવાની જિજ્ઞાસા
હોવાથી આ તક ઝડપીલઈ શિબિરમાં જોડાયો.

તીથલના સમુદ્ર કિનારે શાંતિનિકેતન સાધના કેન્દ્રમાં સરસ્વતી મંત્ર
સાધના શિબિર પુજય બંધુ ત્રિપુટીની શુભ નિશ્ચામાં યોજાઈ. પુજય
કિર્તિચંદ્રવિજયજી તથા પુજય જિનચંદ્રવિજયજુના યોગસાધના, સરસ્વતી
મંત્રસાધના વિશેના ચિંતનસભર પ્રવચનો સાંભળ્યા. જૈનાચાર્યો, શ્રાવકો,
સંતો અને કવિઓની સરસ્વતી સાધનાની સુંદર વાતો સાંભળવા મળી
સામૂહિક આરાધના વખતે મંત્ર જાપ, ભક્તિ, પ્રાર્થના આરતી વિ. નો
પણ લાભમળ્યો.

૧૯૬૮ નું વર્ષ સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રણાલાલજી મહારાજ સાહેબનું જન્મશતાબ્દી વર્ષ, અધ્યાત્મ યોગિની પૂ. લલિતાબાઈ મહાસતીજી (બાપજી) ના વિદ્વાન શિષ્યા પૂ. ડૉ. તરલતાજીની પ્રેરણાથી પૂ. ગુરુદેવની સૃતિ ચિરંજીવ બનાવવા ૧૯૬૮ માં જૈન સેંટરની સ્થાપના થઈ અને અમે વિચાર્યું કે સરસ્વતી વંદના પુસ્તક ના પ્રકાશન દ્વારા જ પ્રકાશન કાર્યની શરૂઆત કરવી.

માતા સરસ્વતીના સ્તોત્રો, મંત્રો અને ચિત્રોના તો કેટલાંક પ્રકાશનો થયાં છે પરંતુ મા સરસ્વતી અને જ્ઞાન આ બન્ને શાબ્દો એકબીજાના પર્યાય છે માટે જ્ઞાન અને જ્ઞાન સાધનાને લગતાં વિવિધ લેખો, મુદ્રાવિજ્ઞાન વિ. નો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. પુસ્તકમાં જ્ઞાનની અને મા સરસ્વતી ની સાધનાનાં વિચાર અનુભંધનો ઉપક્રમ રાખ્યો છે. કલા અને જ્ઞાનની સાધના વાર્ષિકતાની દેવી મા વાગીશ્વરીની કૃપાવિના અધ્યરીજ રહે છે. જ્ઞાન સાધના ના સફળ પરિણામમાં મા સરસ્વતી ની કૃપા અભિપ્રતે છે જેથી જ્ઞાનસાધના અને સરસ્વતીની સાધનાનો સંબંધ ઈંગ્રિત લેખી શકાય. પૂ. ડૉ. તરલતાસ્વામીના સૂચનથી જ્ઞાનના અતિચારો, જ્ઞાન અને યોગસાધના ના પ્રકરણો પણ આ પુસ્તકમાં ઊમેરવામાં આવ્યા છે.

થોડા સમય પહેલા મિત્ર શ્રી પંજાલાલ શાહ તરફથી સચિત્ર સરસ્વતી પ્રાસાદ ગ્રંથ મળ્યો. મા સરસ્વતીના વિવિધ મનોહર રંગીન ચિત્રો, મંત્રો, સ્તોત્રો, પ્રાર્થનાઓ અને મા સરસ્વતી અંગોના લખાણોથી શોભતો આ ગ્રંથ મુદ્રણ કલાનો પણ ઉત્કૃષ્ટ નમુનો છે. આ ગ્રંથના સંપાદક અને સંશોધક પૂ. આ. શ્રી વિજયચંદ્રોદયસુરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબના વિદ્વાન શિષ્યરલ્લ મુનિ કુલચંદ્રવિજયજી છે. મને આ પુસ્તકના સંપાદન કાર્યમાં વારંવાર તેમનું માર્ગદર્શન મળતું રહ્યું છે. સચિત્ર સરસ્વતી પ્રાસાદ ગ્રંથમાના કેટલાંક લખાણો અને ફોટોઓ આ પુસ્તકમાં પ્રગાટ કરવાની અનુમતિ મુનિશ્રીએ આપીને પરમ ઉપકાર કર્યો છે.

સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રણાગુરુ જૈન ફીલોસોફીકલ એન્ડ લીટરરી રીસર્ચ સેંટર ની તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લઈ માર્ગદર્શન આપવા બદલ ટ્રષ્ટીઓ

શ્રી નવનીતભાઈ શોઠ, શ્રી અનંતભાઈ ખેતાણની અને શ્રી ચમનભાઈ વોરાનો મારા પ્રતિ વાત્સલ્યભાવ નજ વિસરાય.

આ પુસ્તકમાં પ્રગાટ થયેલા લેખોના સર્જકો અને મુનિ ભગવંતોનો અણાસ્વીકાર કરું છું.

પ્રકાશન માટે મિત્ર શ્રી પણાલાલ શાહ, પ્રુફ રીડિંગમાટે પ્રોફેસર ડૉ. રસિકલાલ મહેતા નો આભાર.

સ્વજનો, મારી ધર્મપત્ની ડૉ. મધુબહેન બરવાળિયા, ડૉ. પ્રકૂલ બરવાળિયા, અમીધા જયેશ દોશી, નિલેષા અભિલાષ જાટકીયા કુ. શૈલેષી બરવાળિયા અને મારા પુત્ર ચિંતન બરવાળિયા એ મારા સર્જન – સંપાદન સંશોધન અને પ્રકાશનના કાર્યમાં રસ લઈ મને પ્રોત્સાહિત કરેલ છે.

સમયસર અને સુંદર મુદ્રણ કાર્ય કરી આપનાર નવભારત સાહિત્ય મંદિરના મુરજ્જી શ્રી ધનજીભાઈ તથા ચુવાન મિત્ર શ્રી અશોકભાઈના સહકારની આ તકે નોંધ લઈ છું.

ગુણવંત બરવાળિયા ‘ગુજરાત’

વિશ્વ મૈત્રી પર્વ, સપ્ટે. ૨૦૦૦.

૬૦૧ – સ્થિત એપાર્ટમેન્ટ
ઉપાશ્રય લેન, ઘાટકોપર (ઈ).

વીરવાણી

જદ જદાઃ કસ્સકુષ્ટિંદ ધદ કુકુત્તિંદાઃ

૮

જદ જદદ્રક્તભ જગત્કુદિભ જગત્કાણુભ

ધદ કુકુત્તિંદાઃ ॥

Just as a threaded needle does not get lost even when it falls on the ground, Similarly the soul with knowledge of scriptures is not lost in the world of birth and death.

જેમ દોરો પરોવેલી સોય પડી જાય તો પણ ખોવાઈ જતી નથી, તેમ શ્રુતજ્ઞાનીજીવ સંસારમાં રખડતો નથી.

(ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ૨૮ - ૫૮)

જ્ઞાન સાધના અને સરસ્વતી વંદના

અનુક્રમ

૧.	વંદન શ્રુતાદેવતાને	૧
૨.	જ્ઞાન : શુદ્ધિપૂર્વકની બુદ્ધિનો વેભવ	૬
૩.	સરસ્વતી ઉપાસના ભીતરના શક્તિકણ્ઠોને ખોલે છે	૮
૪.	દેવી સરસ્વતી કૃમાર્દી કે વિષ્ણુની પટની	૧૦
૫.	જ્ઞાનપંચમીની આરાધના	૨૧
૬.	સરસ્વતી પ્રસાદ	૩૩
૭.	હેમચંદ્રાચાર્યની સરસ્વતી સાધના	૩૪
૮.	શ્રુતાધિકારીની ઉપાસનાથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટાવીએ	૪૧
૯.	જ્ઞાન એ અંદ્ઘારામાં પડેલા આત્માને ઓળખવાનો દીવો છે	૪૩
૧૦.	ભારતીય સંસ્કૃતિનું અવિભાજ્ય અંગા : સરસ્વતી ઉપાસના	૪૭
૧૧.	પ્રિપુરાભારતી સ્તોત્ર	૪૦
૧૨.	શ્રી બઘભહસુરિકૃત સિદ્ધસારસ્વત સ્તવ	૬૧
૧૩.	શ્રી અજ્ઞાતકર્તૃક મહામંત્રગાલ્ભિત સ્તોત્ર	૬૬
૧૪.	શ્રી વસ્તુપાલ મંગીકૃત સરસ્વતી સ્તોત્ર	૭૧
૧૫.	શ્રી શારદાદેવી નમસ્કાર સ્તોત્ર	૭૫
૧૬.	શ્રી સરસ્વતી ગીત – સ્તુતિ – પ્રાર્થના	૮૦
૧૭.	સરસ્વતી મંત્ર સાધના	૮૪
૧૮.	સરસ્વતી સિદ્ધયંત્ર	૯૧
૧૯.	જ્ઞાન સાધના અને વિનાય	૯૨
૨૦.	જ્ઞાન સાધનામાં લાગતા દોષોથી સાવધ રહેવું (જ્ઞાનના અતિચાર)	૯૩
૨૧.	યોગ અને જ્ઞાન સાધના	૯૫
૨૨.	જ્ઞાનસાધના અને મુદ્રા વિજ્ઞાન	૧૦૫
૨૩.	બુદ્ધિ અને સ્વૃતિવર્દ્ધક આચ્યુરેંડિક ઔષધિ પ્રયોગ	૧૧૩
૨૪.	સંદર્ભ ગ્રંથ સુચિ	૧૧૮

સરસ્વતી દેવીને પ્રાર્થના

ਦੇਂਜੇ ਦੇਂਜੇ ਅਭੁਧ ਸ਼ਿਖੁਨੇ, ਤੁੰ ਸਾਦ੍ਭੁਕਿ ਦੇਂਜੇ,
ਰਣੋਂ ਰਣੋਂ ਮੁਜ ਪਰ ਸਦਾ, ਤੁੰ ਪ੍ਰਸਾਨਾ। ਜ ਰਣੋਂ

ਸਾਰਥਕੀ ਏਵੀਨੇ ਸ਼ਤੂਤਿ

સુયદેવ્યા ભગવઈ, નાણાવરણીય કભસંધાયં ;
તેસિં ખવેઉ સાયાં, જેસિં સુયસાયરે ભતી.

ਕੁਂਦਿੰਦੁ ਗਾਓਖੀਰ ਤੁਸਾਰ ਵਣਾ,
ਸਾਰੋਜ ਹਤਥਾ ਕਮਲੇ ਨਿਸਾਣਾ ;
ਵਾਧੇਚਿਰੀ ਪੁਤਥਾਅ ਬਗਾ ਹਤਥਾ,
ਸ੍ਰੁਹਾਥ ਸਾ ਅਮਹੁ ਸਥਾ ਪਸਾਤਥਾ।

સંદર્ભ સૂચિ - અણાસ્વીકાર

સચિત્ર સરસ્વતી પ્રસાદ	મુનિ કુલચંદ્ર વિજયજી
સરસ્વતી ઉપાસના	મુનિ દેવરળન સાગારજી
સ્મરણાકલા પુસ્તિકા	-
મુદ્રાઓ પ્રયોગો અને પરિણામ	મુનિ કિશાનલાલજી
મુદ્રા વિજ્ઞાન	નીલમ સંઘવી
સરસ્વતી મંત્ર સાધના શિબિરનું }	પૂજ્ય જિનચંદ્ર વિજયજી “બંધુત્વપુટી”
સાહિત્ય અને કેસેટ્સ }	શાંતિનિકેતન સાધના કેન્દ્ર, તીથલ
હઠયોગ પ્રદીપિકા	-
યોગાસૂત્ર	મહર્ષિ પતંજલિ
ભગવાન ઉમાસ્વાતી	પં. પ્ર. ભદ્રગુપ્તવિજયજી
વિરચિત પ્રશામરતિ	ગાણિ
જ્ય વિરાય વિવેચન	પૂ. આ. ચંદ્રશોખર વિજયજી ગાણિ

આ પુસ્તકમાં જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ કાંઈ લખાયું હોયતો ત્રિભિદે ભિરણામી દૂકકડું.

ગુણવંત બરવાળિયા ‘ગુજરાત’ ના પુસ્તકો (સર્જન અને સંપાદન).

- * ઊર નિર્ગરા (સ્વરચિત કાવ્યોનો સંગ્રહ)
- * તપાધિરાજ વર્ષીતપ (જૈનદર્શનમાં તપ)
- * કલાપી દર્શન (કવિ કલાપીની જન્મશાતાબ્દી નિમિતે પ્રગાઠ થયેલ તેમના જીવન – કવન અને વિવેચનના લેખોનો સંચય)
- * હૃદય સંદેશ (શિક્ષણ અને વિદ્યાર્થી જીવનને લગતા લેખો)
- * પ્રીત – ગુજરાત (સો વર્ષના પ્રણાય કાવ્યોનો પ્રતિનિધિ સંગ્રહ)
- * શૌલેષી (આલોચના અને ઉપાસના)
- * વાણીના ગરુદેશી (વાર્ષિકતા)
- * અદ્યાત્મનિષ્ઠ સંતબાલજી
- * અમરતાના આરાધક
- * દાખ્યત્વ વેભવ (દાખ્યત્વ જીવનને લગતાં લેખોનો સંચય)
- * દાર્શનિક દ્રષ્ટિ
- * જીવનનું રહિસ્ય
- * અદ્યાત્મ અમૃત (જૈન અદ્યાત્મ સ્ટડી સર્કલના દશાબ્દી વર્ષ નિમિતે સભ્યોના અદ્યાત્મ વિષયક લેખનો સંગ્રહ)
- * શ્રીમદ રાજયંદ્ર – એક દર્શન (શ્રીમદ્જીના જીવનના વણસ્પત્ર્યાં પાસાનું દર્શન)
- * અભિવંદના (સૌરાષ્ટ્ર કેસરી પ્રાણાગુરુ જન્મશાતાબ્દી અભિવંદના ગ્રંથનું સહસંપાદન)
- * શાકાહાર (અનુવાદ – ડૉ. મધુબહેન બરવાળિયા)
- * દુલેરાય માટલિયા ઝૂત બે વિરલ વિભૂતિઓ શ્રીમદ રાજયંદ્ર અને ગાંધીજી
- * જ્ઞાન સાધના અને સરસ્વતી વંદના